

SOLVA

INTERGEMEENTELIJK SAMENWERKINGSVERBAND
VOOR RUIMTELIJKE ORDENING EN SOCIO-ECONOMISCHE EXPANSIE

SINT-MARIA-LIERDE (LIERDE) WOLFSVELD

ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK ROMEINSE GRAVEN EN GREPPELS EN SPOREN UIT DE LATE MIDDELEEUWEN

Verbrugge A., De Graeve A. & Cherretté B.

ARCHEOLOGIE – RAPPORT 17

Colofon

Project:

Archeologisch vooronderzoek
Proefsleuvenonderzoek
Sint-Maria-Lierde Wolfsveld (11-SMA-WV)

Opdrachtgever:

Gemeente Lierde
Nieuwstraat 19
9570 Lierde

Uitvoerder:

SOLVA
Intergemeentelijk samenwerkingsverband
voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie
Joseph Cardijnstraat 60,
9420 Erpe-Mere

Verbrugge Arne (projectarcheologe – vergunninghouder)
De Graeve Arne (projectarcheoloog)
Bart Cherretté (coördinatie)

Bijdrage van Patrick Monsieur (KUL)
Fysisch antropologisch onderzoek : Stichting LAB
Studie op het dierlijk bot : Elpenbeen

Wetenschappelijke ondersteuning:

Bart Cherretté

Termijn:

April - mei 2011

Wettelijk Depotnummer:

D/2013/12.857/3

SOLVA

Afbeelding voorblad: zicht op de proefsleuven (met rood aangeduid) in het landschap; zicht op het onderzochte terrein.

Copyright: niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

Chronologie

☐ Paleolithicum	☐ Oud 1.000.000/500.000 - 250.000 BP	☐ IJzertijd	☐ Vroege 800 - 475/450 BC
	☐ Midden 250.000 - 38.000 BP		☐ Late 475/450 - 57 BC
	☐ Jong 38.000 - 14.000 BP		
	☐ Finaal 14.000 - 12.000 BP		
☐ Mesolithicum	☐ Vroeg ca. 9500 - 7700 BC	☒ Romeinse Tijd	☐ Vroeg 56 BC - 100 AD
	☐ Midden 7700 - 7000/6500 BC		☒ Midden 101 - 300 AD
	☐ Laat ca. 7000 - ca. 5000 BC		☐ Laat 301 - 400 AD
	☐ Finaal ca. 5000 - ca. 4000 BC	☒ Middeleeuwen	☐ Vroege / Frankisch 401 - 500 AD
☒ Neolithicum	☐ Vroeg 5300 - 4800 BC		☐ Vroege / Merovingisch 501 - 750 AD
	☐ Midden 4500 - 3500 BC		☐ Vroege / Karolingisch 751 - 900 AD
	☐ Laat 3500 - 3000 BC		☒ Volle 901 - 1200 AD
	☐ Finaal 3000 - 2000 BC		☒ Late 1201 - 1500 AD
☐ Bronstijd	☐ Vroege 2100/2000 - 1800/1750 BC	☒ Postmiddeleeuwen	☐ Nieuwe Tijden 1501 - 1800 AD
	☐ Midden A 1800/1750 - 1500 BC		☒ Nieuwste Tijden 1801 - heden
	☐ Midden B 1500 - 1050 BC		
	☐ Late 1050 - 800 BC		

Onderwerpen

- Landelijke context
- Stedelijke context
- Commercieel gebouw
- Religieus gebouw
- Openbaar gebouw
- Militair gebouw
- Bewoning
- Woonhuis
- Villa
- Agrarisch gebouw
- Agrarische structuur
- Haard
- Kuil
- Weg
- Waterwinning
- Afwateringsgracht
- Perceelsgracht
- Extractie
- Megalithische structuur

Vondsten

- Voedselproductie
- Keramiekproductie
- Metallurgie
- Artisaanaat
- Begraving
- Funeraire structuur
- Lithisch materiaal
- Botmateriaal
- Keramiek
- Staalname
- Bouwmateriaal
- Metaal
- Glas
- Hout
- Kunststof
- Textiel
- Leder
- Natuursteen
- Technisch aardewerk
- Touw

Post-excavation onderzoek

- Gebruikssporenanalyse
- Materiaalstudie
- C14-datering
- Archeomagnetisch
- Dendrochronologisch
- Optisch gestimuleerde luminescentie
- Biochemisch analytisch
- Fysico-chemisch analytisch
- Diatomeeën
- Palynologisch
- Zaden en vruchten
- Hout
- Anthracologisch
- Gewervelde diersoorten
- Insecten en mijten
- Malacologisch
- Bodemkundig
- Fysisch antropologisch
- Geografisch
- Geomorfologisch
- Geologisch
- Conservatie
- Restauratie

1. Inleiding	5
1.1 Algemene gegevensfiche	5
1.2 Aanleiding en doelstelling van het vooronderzoek.....	6
1.3 Opbouw van het verslag	7
1.4 Dankwoord.....	7
2. Algemeen	8
2.1 Geografische en bodemkundige situering.....	8
2.2 Historische situering	9
2.3 Historiek van het archeologisch onderzoek.....	11
3. Het archeologisch onderzoek	12
3.1 Methodologie	12
3.2 Bodemopbouw	14
3.2.1 Profielen	14
3.2.2 Colluvium.....	14
3.3 Resultaten	16
3.3.1 Steentijden.....	16
3.3.2 Losse vondsten uit de metaaltijden.....	17
3.3.3 Grachten.....	17
3.3.4 Romeinse crematiegraven.....	21
3.3.4.1 Inplanting	21
3.3.4.2 Methodologie.....	21
3.3.4.3 Bespreking van de graven	21
3.3.4.4 Bespreking van de grafinhoud	22
3.3.4.5 Studie van het botmateriaal	32
3.3.4.6 Datering en interpretatie.....	33
3.3.5 Een ophogingspakket met intrusief Romeins materiaal.....	33
3.3.6 Losse vondsten van volmiddeleeuws aardewerk	33
3.3.7 Het oude wegtracé van de Dorpstraat: een oorsprong in de late middeleeuwen?	34
3.3.8 Laat-/ post-middeleeuwse structuren.....	34
4. Conclusie	37
4.1 Algemene conclusie.....	37
4.2 Antwoord op de vooropgestelde onderzoeksvragen.....	38
5. Advies	39
6. Bibliografie	40
7. Bijlagen	43
7.1 Handleiding bij het raadplegen van de bijlagen	43
7.2 Lijsten	44
7.3 Fysisch antropologisch onderzoek en studie van het dierlijk botmateriaal.....	44
7.4 Bijzondere voorwaarden	44
7.5 Grondplan (A0)	44

1. INLEIDING

1.1 Algemene gegevensfiche

1. Administratieve gegevens	
Opdrachtgever:	Gemeente Lierde Nieuwstraat 19 9570 Lierde
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie Joseph Cardijnstraat 60 9420 Erpe-Mere
Vergunninghouder:	Verbrugge Arne
Beheer en plaats opgravingsarchief: (voorlopig adres)	SOLVA Industrielaan 18 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA Industrielaan 18 9320 Erembodegem
Projectcode:	11-SMA-WV (2011-092)
Vindplaatsnaam:	Sint-Maria-Lierde Wolfsveld
Locatie:	Kapellestraat, Dorpstraat, Sint-Maria-Lierde
Lambertcoördinaat 1:	X 113,499 en Y 167,948
Lambertcoördinaat 2:	X 113,594 en Y 168,152
Lambertcoördinaat 3:	X 113,834 en Y 168,181
Lambertcoördinaat 4:	X 113,644 en Y 167,895
Lambertcoördinaat 5:	X 113,644 en Y 168,066
Kadaster:	Afdeling 1, Sectie A. Percelen: 592c, 601k (partim), 639, 640, 641, 642, 643, 644a, 644b, 645n, 646c2, 646w, 647h, 648g (partim), 648k (partim)
Termijn:	April-mei 2011

2. Onderzoeksopdracht	
Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem: Sint-Maria-Lierde, Wolfsveld (proefsleuvenonderzoek)
Omschrijving archeologische verwachtingen:	Zie 1.3
Wetenschappelijke vraagstelling:	Zie 1.3
Oorzaak voor de ingreep in de bodem:	Ontwikkeling ambachtelijke zone
Eventuele randvoorwaarden:	Zie 7.4

3. Raadpleging van specialisten	
Omschrijving van de inbreng als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname:	/
Omschrijving van de inbreng als zij betrokken worden bij de conservatie:	Johan Van Cauter (ADW) voor conservatie en restauratie van de metalen voorwerpen uit Romeinse graven
Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externe personen:	/

1.2 Aanleiding en doelstelling van het vooronderzoek

Naar aanleiding van de uitbouw van een nieuwe ambachtelijke zone rond het huidige containerpark in Sint-Maria-Lierde door SOLVA in opdracht van de gemeente Lierde, werd er voorafgaand aan de eigenlijke werken, door het Agentschap Ruimte en Erfgoed (heden: OE) archeologisch vooronderzoek geadviseerd. De desbetreffende terreinen zijn in het noorden en zuiden omsloten door respectievelijk de Kapellestraat en de Dorpstraat, in oosten door akkerlanden en in het westen door het containerpark. De percelen beslaan alles samen een oppervlak van ca. 5 ha. Gezien de grote oppervlakte van het plangebied was de kans op aanwezigheid van de archeologische resten immers reëel. Sporen uit alle perioden zijn mogelijk. Er werd een onderzoek door middel van proefsleuven voorgeschreven.

Om tot een archeologische evaluatie te komen moeten een aantal onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden:

- Zijn er sporen aanwezig?
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht bij een eventueel vervolgonderzoek?

Deze onderzoeksvragen worden beantwoord in het hoofdstuk 4.2 Antwoord op de vooropgestelde onderzoeksvragen.

Figuur 1. Situering van het onderzoeksgebied rond het bestaande containerpark, ten oosten van de dorpskern van Sint-Maria-Lierde (bron: google maps).

Zoals verder zal blijken, leverde het vooronderzoek slechts een beperkt aantal sporen op. Na evaluatie van de resultaten met het Agentschap, werd besloten dat bijkomende opgravingen niet noodzakelijk waren. Wel is gevraagd om de vastgestelde sporen in de proefsleuven, en in het bijzonder de Romeinse crematiegraven (zie verder), integraal op te graven. De neerslag van deze terreinregistratie is ook in dit rapport opgenomen. In dit opzicht beheert dit rapport meer dan een regulier vooronderzoek.

1.3 Opbouw van het verslag

Hoofdstuk 2 plaatst de onderzochte terreinen respectievelijk in hun geografisch/bodemkundige en haar archeologisch/historische context. Hierbij komen ook de reeds uitgevoerde archeologische onderzoeken in de onmiddellijke omgeving aan bod. Hoofdstuk 3 beschrijft de methodologie en de resultaten van het onderzoek. In het daarop volgende hoofdstuk wordt een evaluatie gemaakt van de bekomen resultaten en worden aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek in de onmiddellijke omgeving van het terrein. Na het besluit volgen de bibliografie en een reeks bijlagen.

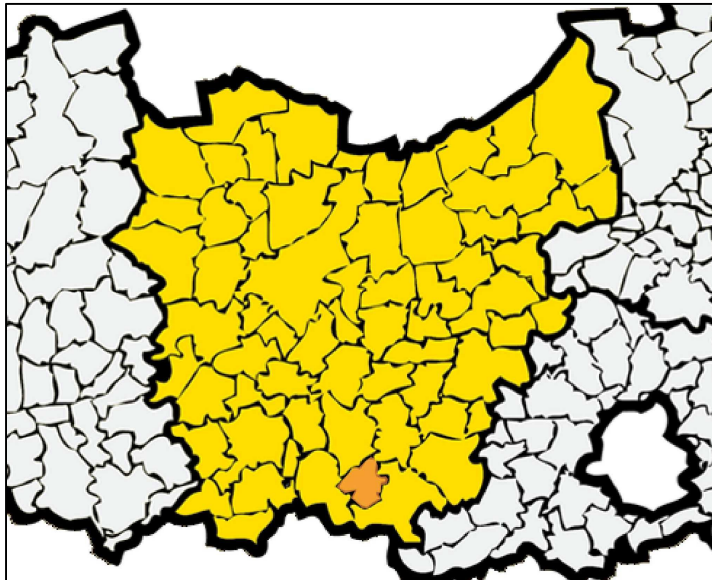
1.4 Dankwoord

We bedanken de gemeente Lierde voor de vlotte samenwerking. Voorts danken we Nancy Lemay (erfgoedconsulente van het Agentschap Ruimte & Erfgoed), Ruben Pedde (SOLVA) en Johan Deschieter (PAM Velzeke) voor de bruikbare gedachtewisseling op het terrein. Extra dank gaat naar Wouter De Maeyer (SOLVA), Koen De Grootte (OE) en Johan Deschieter voor de hulp bij de determinatie van het aardewerk, Patrick Monsieur (KUL) voor het bestuderen van de gem en Johan Van Cauter (ADW) voor de snelle conservatie en consolidatie van de metaalvondsten.

2. ALGEMEEN

2.1 Geografische en bodemkundige situering

Sint-Maria-Lierde is een deelgemeente van Lierde, gelegen in het zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen (**figuur 2-3**). De streek behoort tot de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone, meer bepaald het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict.¹ Sint-Maria-Lierde grenst in het noorden aan Zottegem en Herzele, in het zuiden aan Brakel en Geraardsbergen.

Figuur 2. Situering van Lierde.

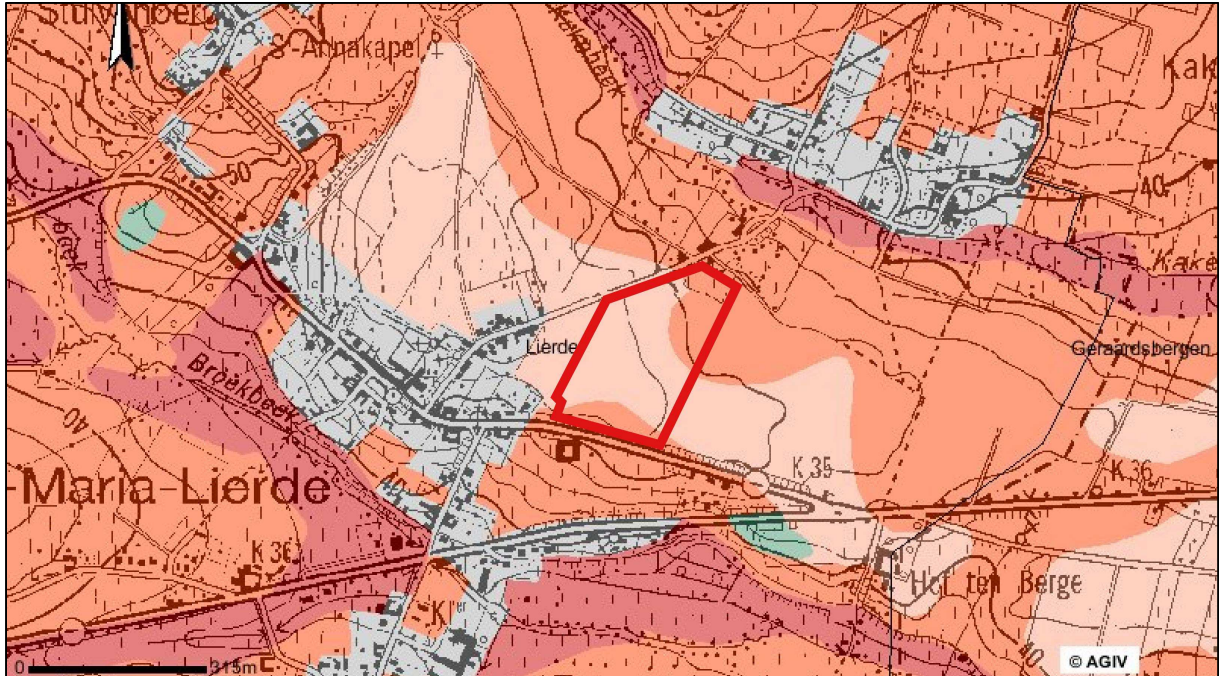

Figuur 3. Onderzoeksgebied op het Digitaal Hoogtemodel (Bron: AGIV)

Het onderzoeksterrein situeert zich ten noordoosten van de dorpskern van Sint-Maria-Lierde (**figuur 1**), op de top van een opvallende glooiing in het landschap (**figuur 4**). Deze droge leemrug wordt omsloten door de Broekbeek en de Kakebeek. Deze parallelle beken zijn noordwest-zuidoost georiënteerd en monden uit in de Dender. De Dendervallei ligt op ongeveer 3 km ten zuidoosten van het terrein. De terreinen waren tot net vóór het onderzoek in gebruik als akker- en weiland.

¹ Voor een definitie van de ecodestricten zie: In 't Ven I. & De Clercq W., 2005, 21-23.

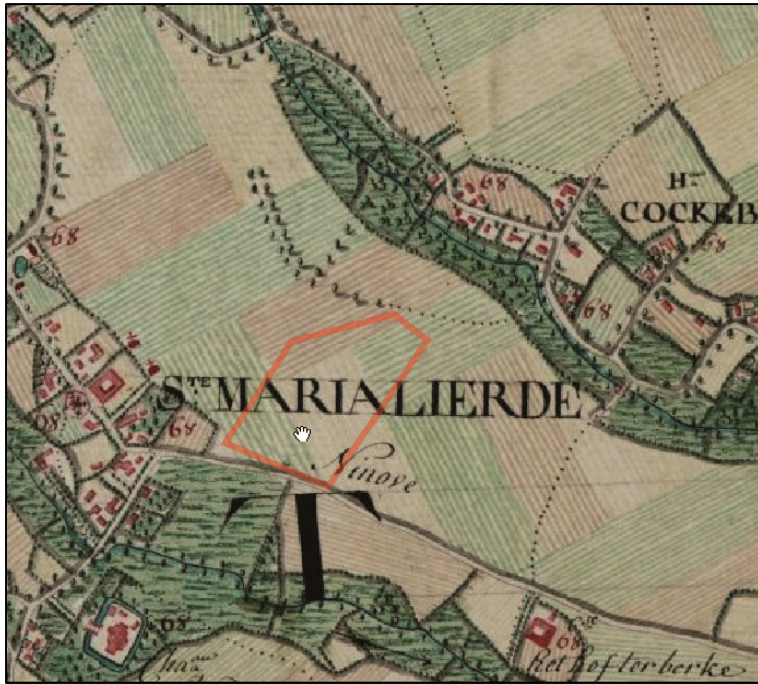
De noordwestelijke zijde van het containerpark is het hoogste punt, en ligt op 54 m TAW. Het terrein helt af vanaf dit punt zowel naar het noorden als naar het zuiden toe. De meest noordoostelijke hoek van het onderzoeksterrein is het laagst gelegen, namelijk 7 m lager. Aan de zuidelijke kant manifesteert dit niveauverschil op het terrein zich minder omdat een deel van het terrein recent werd opgehoord (infra).

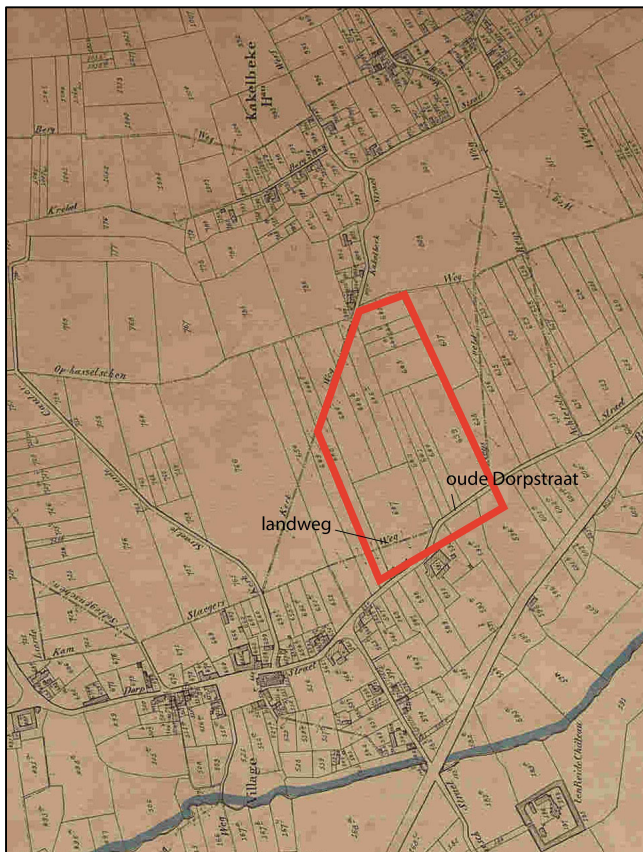
Figuur 4. Situering van het onderzoeksterrein op de topografische en bodemkundige kaart (Bron: AGIV)

2.2 Historische situering

Het onderzoeksterrein ingepast op enkele historische kaarten levert weinig aanvullende informatie op over de gebruiksgeschiedenis van het terrein. De Ferrariskaart leert dat het terrein aan het einde van de achttiende eeuw reeds uitsluitend als akkerland en weiland werd aangewend (**figuur 5**). Ten zuidwesten van het onderzoeksterrein is de dorpskern van Sint-Maria-Lierde afgebeeld. Interessant te vermelden voor deze periode zijn het Kartuizerklooster ter hoogte van de dorpskern van Sint-Martens-Lierde (Lierde) ongeveer 1,2 km ten zuidwesten van het terrein (buiten de afbeelding) en de aanwezigheid van de hoeve met walgracht “*Hof ter Berke*” en het kasteel ‘*Ter Riede*’ in de onmiddellijke omgeving.

Figuur 5. Ferrariskaart.

Figuur 6. Kaart van Popp.

Ter hoogte van de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied is op de Popp-kaart te zien dat de huidige Dorpstraat vroeger meer noordelijker lag (**figuur 6**). In het verlengde van de oude Dorpstraat is op de Popp-kaart nog een landwegje te zien dat tegenwoordig niet meer zichtbaar is in het landschap.

2.3 Historiek van het archeologisch onderzoek

In de betrokken regio is er tot nu toe weinig archeologisch onderzoek verricht. Bovendien worden de lagergelegen sporen in de beekvalleien door een dik pakket afgespoelde aarde afgedekt, wat de toegankelijkheid voor archeologen sterk bemoeilijkt.² Het enige te vermelden onderzoek is de archeologische opvolging bij de aanleg van twee gasleidingen die de regio doorkruisen, respectievelijk in 1992 en in 2008.

Ten eerste was er de aanleg van de aardgaspijpleiding van Zeebrugge naar Quévy (1992).³ In Sint-Maria-Horebeke (Horebeke) op ca. 6 km ten noordwesten van het terrein, werden bewoningssporen uit de ijzertijd en de (vroeg-)Romeinse periode waargenomen.⁴ Voor de Romeinse periode betreft het onder meer stenen funderingsresten en een Romeinse weg (NW-ZO) alsook sporen van ambachtelijke activiteiten. Een kuil en een laag leverden talrijk schervenmateriaal op uit de late ijzertijd. Daarnaast werden nog verschillende silex-artefacten verzameld, waaronder fragmenten van twee gepolijste bijlen. Op 5 km ten westen van het actuele onderzochte terrein, werd in Zegelsem (Brakel) onder meer een Romeinse steenbouw (badgebouw) aangesneden uit de 1ste eeuw.⁵ Het gebouw maakt deel uit van een villadomein gelegen op de flanken van een plateau dat afdaalt naar een beek. In Everbeek (Brakel), op 4 km ten zuidwesten van het onderzoeksproject Lierde *Wolfsveld*, werd ten slotte een silo uit de metaaltijden waargenomen.⁶

De aanleg in 2008 van een gasleiding tussen Brakel en Haaltert leverde talrijke sporen op in de onmiddellijke omgeving.⁷ In het oosten van de gemeente Brakel werden verschillende Romeinse sporen aangetroffen waaronder een grote afvalkuil en een wegtracé (N/NW – Z/ZO). In Sint-Martens-Lierde werden op een heuvelrug tussen de Wassegemstraat en de Populierenstraat, op 2,5 km ten zuidwesten van het actuele onderzochte terrein, verschillende Romeinse sporen uit de 1ste eeuw aangetroffen, afgedekt door een 3de-eeuws pakket. Hierbij werd eveneens veel Romeinse bouwmetaal aangetroffen.

Daarnaast zijn talrijke prospectievondsten gekend in het gebied. Vermeldenswaardig zijn verschillende concentraties Romeinse scherven en bouwpuin die mogelijk afkomstig zijn van Romeinse steenbouw. Dit is het geval op 2 km ten noordwesten van het terrein te Erwetegem (Zottegem) Potaardestraat⁸; op 4 km ten zuidwesten te Sint-Maria-Oudenhove (Zottegem) Kloosterbos⁹ en op 2 km ten zuidoosten Hemelveerdegem (Lierde) Palingkouter¹⁰.

Het geringe archeologische onderzoek weerspiegelt een regio die sterk bezaaid is met talrijke rijke Romeinse sites in de beekvalleien en op de plateaus.

² Bateurs 1997, 156.

³ Bateurs 1997.

⁴ Bateurs 1997, 154-146.

⁵ Bateurs 1997, 160-162.

⁶ Bateurs 1997, 162-163.

⁷ Vandecatsye & De Clercq 2008.

⁸ CAI 500059.

⁹ CAI 500053.

¹⁰ CAI 503310.

3. HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

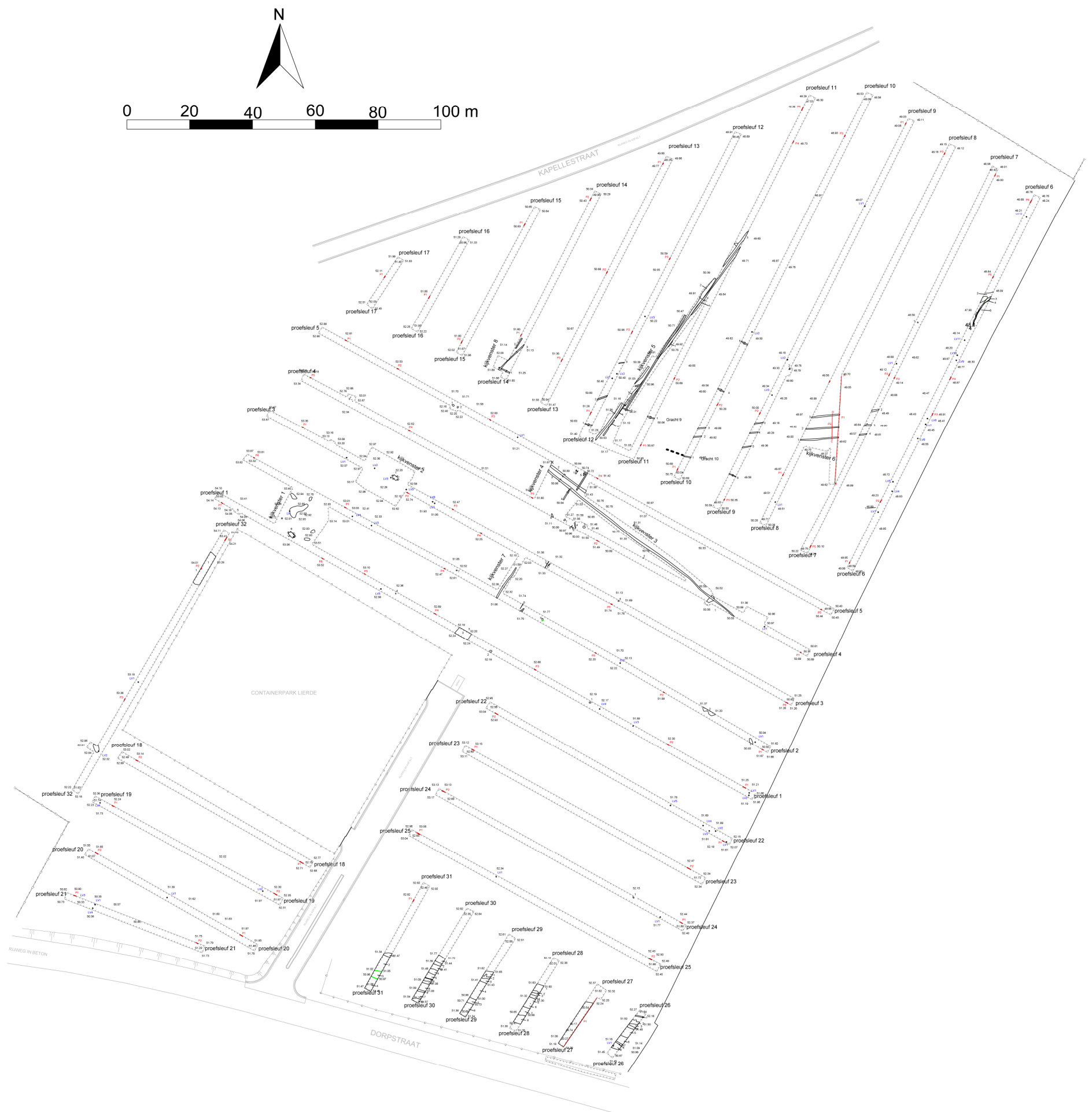
3.1 Methodologie

Dit onderzoek vond plaats tussen 7/04/2011 en 6/05/2011. Om een zicht te krijgen op de eventuele aanwezigheid van archeologische sporen zijn op het terrein in totaal 32 proefsleuven aangelegd met een onderlinge tussenafstand van 15 meter (as op as) (**figuur 7, PLAAT 1**). Een graafmachine legde de sleuven machinaal aan en dit onder begeleiding van twee archeologen. De proefsleuven hebben een breedte van 2 m. Het graven van de proefsleuven nam 6 dagen in beslag. Daarna werden acht kijkvensters aangelegd (2,5 dagen). De afgraving gebeurde tot net onder de ploeglaag of als de situatie daartoe noopte tot onder de bovenvermelde B-horizont, oude ploeglaag of ophogingslagen. Om de afgraving van de proefsleuven tot op het correcte niveau te brengen werden er, waar er veranderingen in de bodemstructuur werden waargenomen, profielputten aangelegd. In totaal werden er 84 profielen gemaakt. Deze werden telkenmale opgeschoond, gefotografeerd, beschreven en ingetekend op schaal 1/20 (supra).

De sporen zijn in de mate van het mogelijke opgeschaafd en handmatig ingetekend op schaal 1/100, beschreven en gefotografeerd. Teneinde de aard van bepaalde sporen te kunnen bepalen, zijn deze gecoupeerd en gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. Alle vondsten kregen een uniek identificatienummer. De landmeter van SOLVA stond in voor het inmeten via GPS/total station van de positie van de sleuven, de individuele sporen, de dieptes van de uitgraving, de locatie van de losse vondsten (zoals silex- of aardewerkvondsten) en de bodemprofielen.

Gezien dit vooronderzoek niet leidde tot een vervolgonderzoek, zijn twee Romeinse graven tijdens het vooronderzoek opgegraven. Deze graven waren zeer goed bewaard waren en leverden een bijzondere grafinhoud op. De resultaten werden dan ook verwerkt alsof het een opgravingsrapportage betrof. Hierdoor werden 54 dagen geteld voor de verwerking van het project (32 archeologen dagen en 22 werkmandagen).

Er werden een beperkt aantal staalnames genomen. Het gaat om twee houtskoolmonsters (PS 1/A/3 en PS9/A/3). De twee Romeinse graven werden volledig bemonsterd en uitgezeefd (zie onder).

PLAAT 1. Algemeen proefleuvenplan.

Figuur 7. Opname tijdens het veldonderzoek.

3.2 Bodemopbouw

3.2.1 Profielen

Er werden 84 profielputten aangelegd verspreid over het terrein. Elk profiel is gefotografeerd en de verschillende lagen zijn beschreven. De meeste profielen vertonen een eenvoudige opbouw, zijnde de ploeglaag die direct de geelbruine leem afdekt (C-horizont, moederbodem). Tussen beide lagen werd op verschillende plaatsen de zogenaamde een B-horizont geregistreerd. In iets minder dan de helft van de profielen werd onder de huidige ploeglaag een oudere ploeglaag geattesteerd (**figuur 8A**). Het verschil tussen de B-horizont en de oude ploeglaag is soms vaag.

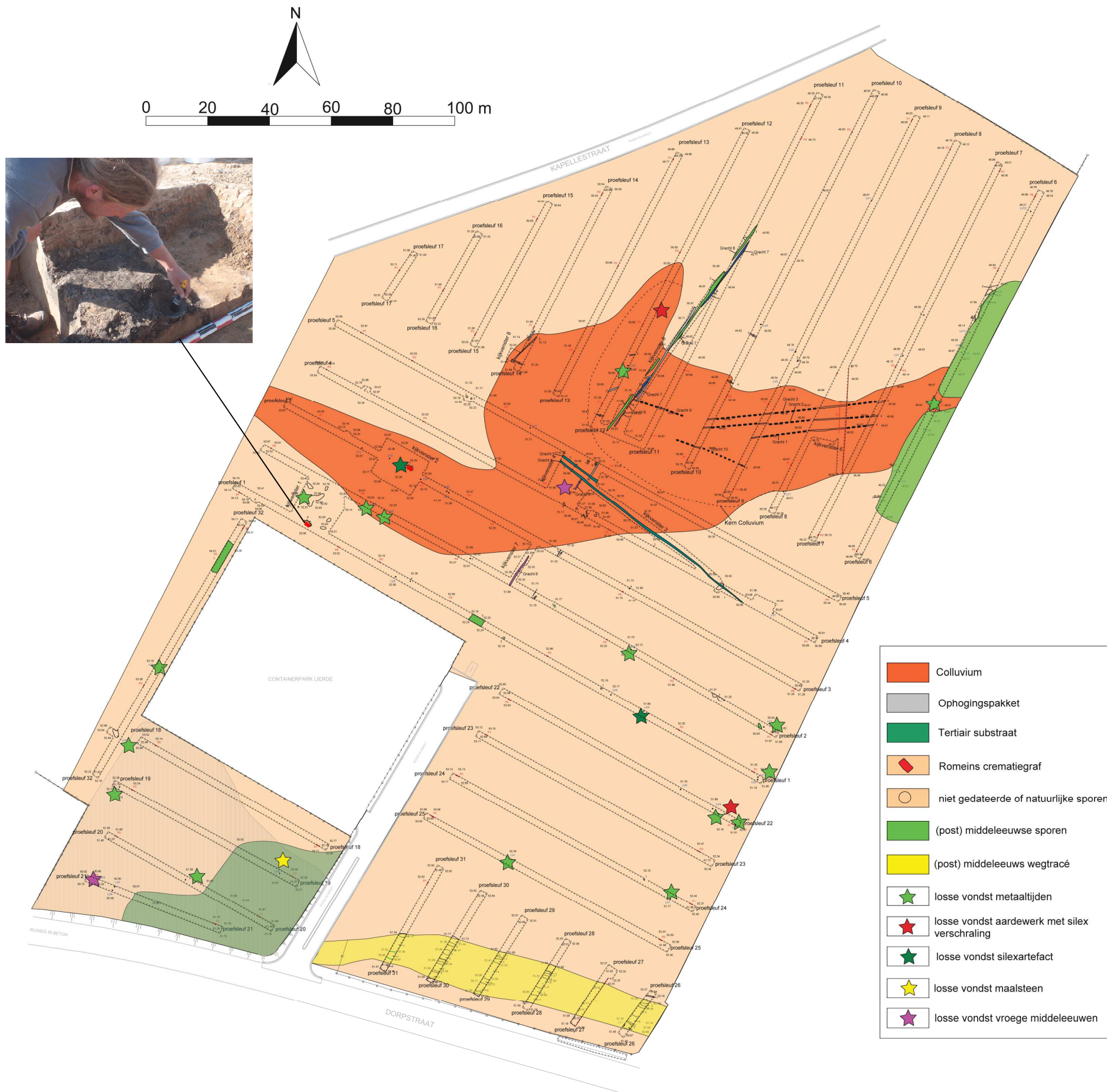
In de zone ten zuiden van het containerpark was het grootste deel van het terrein opgehoogd (**figuur 8B**). Daaronder dazgomen in de zuidoostelijke hoek van dit deel van het terrein tertiaire lagen, onder de vorm van grintpakketten en kleilagen (**figuur 5B**). Deze lagen werden ook waargenomen in het uiterste zuiden van de proefsleuven 26 tot 31.

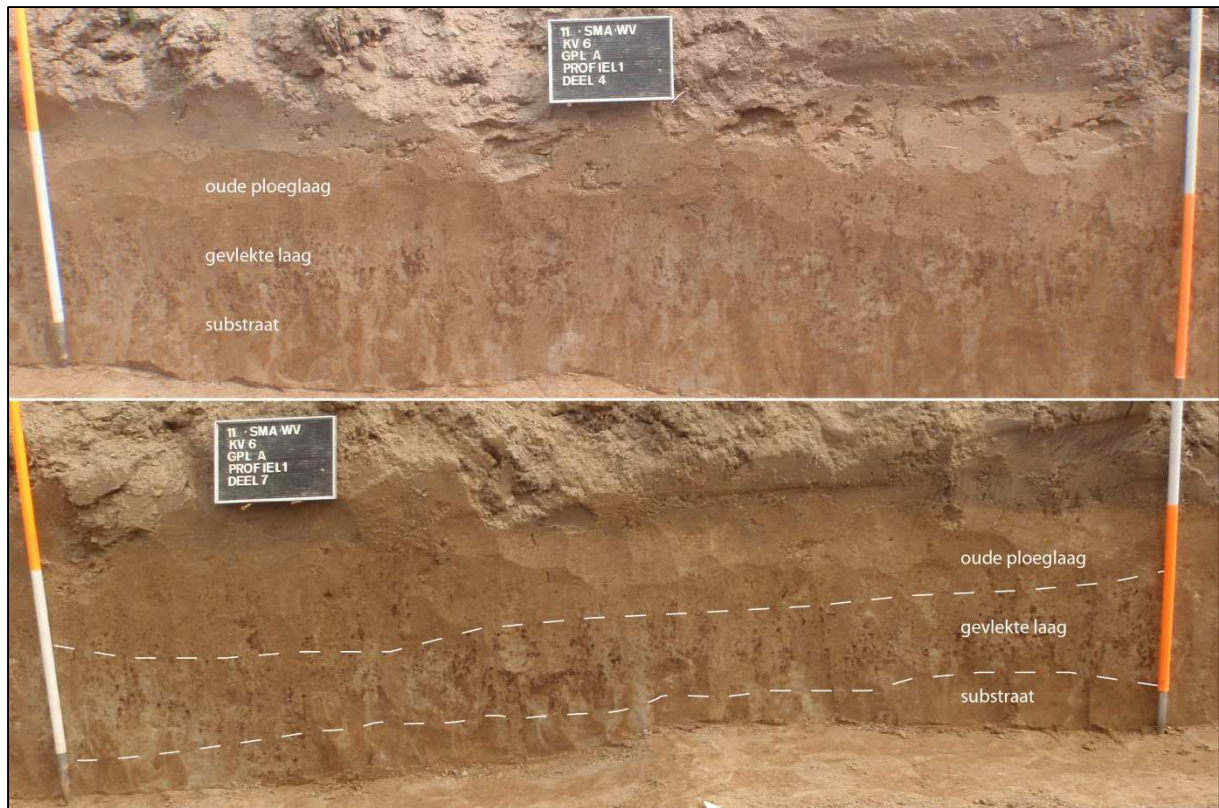
Figuur 8. Bodemprofielen.

3.2.2 Colluvium

Op het noordelijk deel van het terrein tekent zich in de profielen en in het vlak een gevlekte laag af (**figuur 9, plaat 2**). De kern van de laag ligt in het noordoosten en de vlek lijkt uit te waaiëren naar het zuidwesten toe. Het gaat om een lichtgrijze gevlekte laag, rijk aan mangaan. Aan de hand van de proefsleuven werd de spreiding van de laag gereconstrueerd. Dit pakket wordt geïnterpreteerd als colluvium. Het colluvium is overal tot op de bodem in fijne laagjes afgegraven om te achterhalen of mogelijke sporen zich hierin of -onder bevinden, wat ook het geval bleek te zijn. De dikte van het pakket varieert tussen de 10 cm in de randzones en de 35 cm in de kern.

PLAAT 2. Interpretatief plan.

Figuur 9. Bodemprofielen ter hoogte van het zogenaamde colluvium.

3.3 Resultaten

Tijdens het onderzoek werden weinig archeologische sporen waargenomen. Bovendien liggen ze sterk verspreid over het terrein en dateren ze uit verschillende periodes. De sporen en vondsten worden hieronder chronologisch besproken. Voor een volledig overzicht van de spoor- en aardewerkbeschrijvingen verwijzen we naar de bijlagen. Enkele representatieve vondsten zijn als illustratie bij de tekst gevoegd.

3.3.1 Steentijden (PLAAT 2)

Er werden twee afslagen in silex verzameld, in bruine en donkerbruine silex (**figuur 10**). Het gaat om losse vondsten, waaronder één uit het colluvium in kijkvenster 2. Daarnaast werden twee scherven gevonden met silexverschraling (**figuur 11**). Het gaat opnieuw om losse vondsten, waaronder één uit de kern van het colluvium.

Figuur 10. Silex-afslag.

Figuur 11. Aardewerk verschraald met silex.

3.3.2 Losse vondsten uit de metaaltijden (PLAAT 2)

Verspreid over het terrein werden op 22 locaties scherven handgevormd aardewerk gevonden, te dateren in de metaaltijden. Het gaat om losse vondsten, meestal afkomstig uit de (tweede) ploeglaag, de B-horizont of recente ophogingslagen. Vijf scherven zijn afkomstig van het colluvium. Daarnaast werd één scherf gevonden in een vermoedelijk natuurlijk spoor (PS1/A/1).

3.3.3 Grachten (PLAAT 2)

Op het terrein werden verschillende grachten aangetroffen waarvan de datering soms moeilijk te achterhalen valt wegens het ontbreken van dateerbaar materiaal. Op basis van hun vulling en de schaarse vondsten worden hier tien grachten besproken die vermoedelijk te dateren vallen binnen de periode vanaf de metaaltijden tot de vroege Middeleeuwen. De andere grachten die op het algemeen grondplan afgebeeld worden en die hier niet worden besproken, zijn ofwel zeer recent ofwel eerder natuurlijk. Alle grachten hebben een gelijkaardige vulling, meer bepaald homogeen lichtgrijs gevlekt met mangaanconcentratie aan de randen. Enkel gracht 8 is eerder homogeen grijswit, met een roestband aan de zijkanten.

Grachten 1 – 2 – 3 (figuur 12)

Grachten 1 tot 3 lopen parallel en hebben een west-oost-oriëntatie. Ze hebben dezelfde vulling als het colluvium en zijn daardoor pas zichtbaar onder het colluvium (**figuur 13**). De grachten liggen op een afstand van 3 en 3,70 m van elkaar. Ze zijn nog 15 tot 20 cm diep bewaard onder het colluvium. De grachten kunnen gedeeltelijk verder gevolgd worden in de proefsleuven 7, 9 en 10. Een interpretatie voor deze parallelle grachten ligt niet voor de hand. Er kan gedacht worden aan perceelgrachten of eventueel aan een wegtracé. Er werden geen vondsten gedaan in de grachten.

Figuur 12. Zicht op kijkvenster 6 met grachten 1 tot 3.

Figuur 13. Zicht op gracht 3 onder het zogenaamd colluvium.

Grachten 4 – 5 (figuur 14)

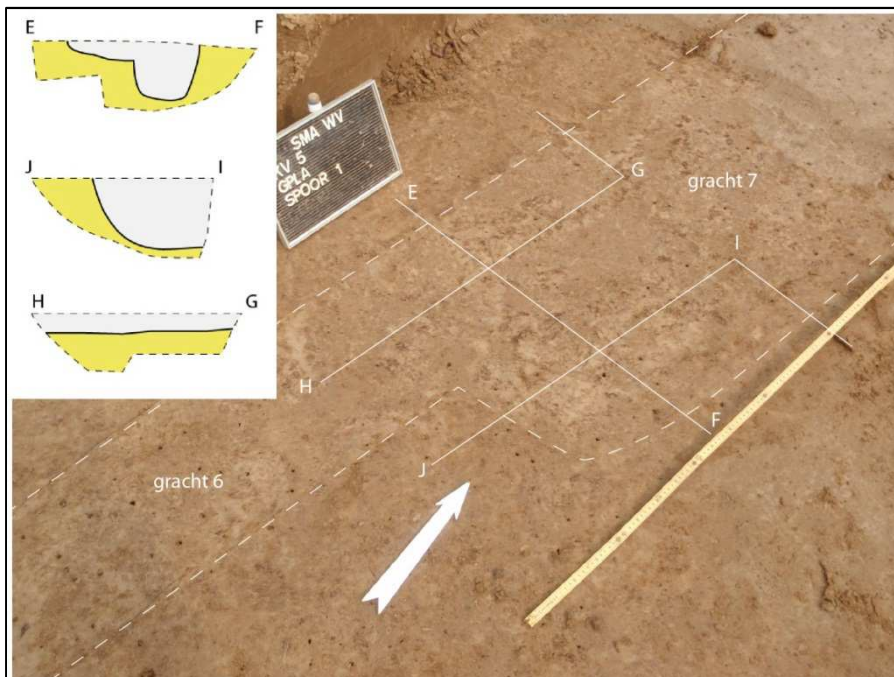
Dit is een dubbele gracht met een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie. In één van de grachten (gracht 4) werden twee fragmenten handgevormd aardewerk gevonden. De grachten liggen op een afstand van 1,5 m uit elkaar en zijn bewaard tot op een diepte van 22 en 34 cm. Deze dubbele gracht is één van de oudste grachten op het terrein. Ze worden oversneden door gracht 6, die op zijn beurt oversneden wordt door gracht 8.

Figuur 14. Zicht op grachten 4, 5 en 6 in kijkenster 4.

Gracht 6 en 7

Gracht 6 ligt in het verlengde van gracht 7 en heeft een noordoost-zuidwestelijke oriëntatie. Beide grachten hebben dezelfde vulling. Gracht 6 is veel ondieper bewaard. Ter hoogte van het contactpunt van gracht 6 en 7, stopt gracht 7 duidelijk (**figuur 15**). In de coupes zijn geen oversnijdingen zichtbaar tussen beide grachten. Gracht 6 werd waargenomen in kijkenster 7, 4 en 5 en is slechts fragmentarisch bewaard. De gracht oversnijdt wel de dubbele gracht 4-5. Uit gracht 6 werd één fragment handgevormd aardewerk (metaaltijden) in KV5/A/4 aangetroffen en uit KV7/A/1 komen een aantal brokjes handgevormd aardewerk (mogelijk vroegmiddeleeuws).

Figuur 15. Zicht op het contactpunt tussen gracht 6 en 7 in kijkenster 5 met de coupes.

Gracht 8 (figuur 16)

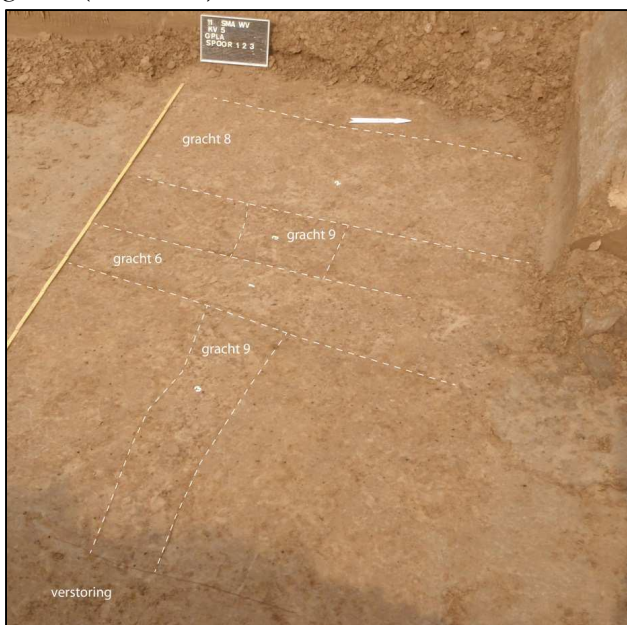
Uit gracht 8 werden enkel fragmenten natuurstenen aangetroffen. Het gaat om ijzerzandstenen, waarvan enkele bewerkt zijn. Gracht 8 oversnijdt gracht 7.

Figuur 16. Zicht op grachten 6 en 8 in kijkvenster 5.

Gracht 9 – 10 (figuur 17)

Een mogelijke greppel (gracht 9) werd aangetroffen in KV5/A/3 en PS11/A/1. De greppel wordt oversneden door grachten 6 en 2. Parallel met de greppel werd in proefsleuven 9 en 10 nog een gracht/greppel (gracht 10) aangesneden met dezelfde oriëntatie. In het verlengde van gracht 10 werd in proefsleuf 14 ook een gracht waargenomen (KV8/A/1). Daar lijkt de gracht aan te sluiten op een andere gracht (KV8/A/3).

Figuur 17. Grachten 6, 8, 9 in kijkvenster 5.

3.3.4 Romeinse crematiegraven

3.3.4.1 *Inplanting*

Op het terrein werden vlakbij bij de top van de heuvelrug twee Romeinse crematiegraven aangetroffen (PS1/A/6 en PS3/A/1). Rond de graven werden kijkvensters (KV1 & KV2, 15 op 15 m) aangelegd, die voorts geen bijkomende graven meer opleverden. De graven liggen op ongeveer 36 m uit elkaar. Er werden enkel natuurlijke sporen waargenomen in de kijkvensters. Het is mogelijk dat de graven in relatie staan met de Romeinse vondsten, aangetroffen in een ophogingspakket, afkomstig van een verstoorde site in de nabijheid van het terrein (zie verder).

3.3.4.2 *Methodologie*

Omdat het schijnbaar om geïsoleerde graven gaat en er geen vervolgonderzoek geadviseerd werd, zijn de sporen tijdens het proefsleuvenonderzoek opgegraven. De graven werden volledig bemonsterd (zowel het houtskoolpakket als de nazakking werden ingezameld) en nat gezeefd op een zeef met een maaswijdte van 0,5mm. De beide graven werden door middel van kwarten gecoupeerd. Achteraf werd een ruimte van ongeveer 0,5m rondom het graf gecontroleerd op de aanwezigheid van nissen of een eventuele houten bekisting. Het voorkomen van nissen bij crematiegraven is reeds langer gekend voor de zandstreek, maar werd slechts recent voor het eerst geattesteerd in de leemstreek van zuid-Oost-Vlaanderen te Erembodegem¹¹.

Voor graf PS1/A/6 werd 1270 liter zeefstaal uitgezeefd. Voor graf PS3/A/1 betrof het 880 liter.

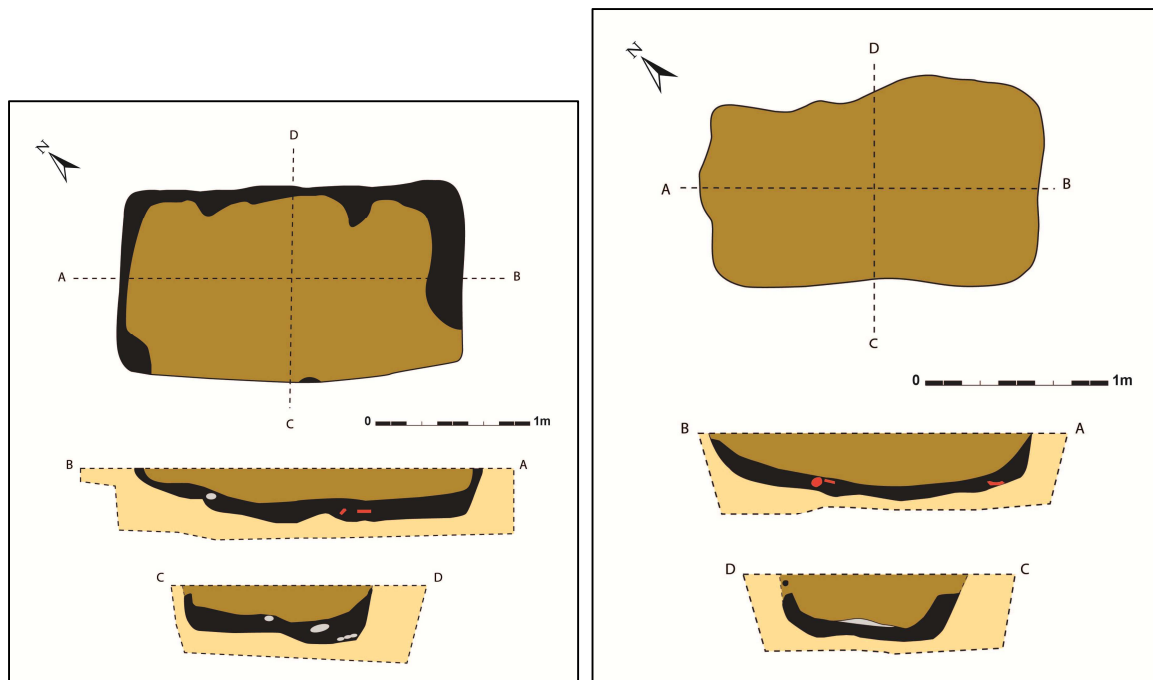
Figuur 18. Zicht op de bemonsterde vulling van graf PS1/A/6.

3.3.4.3 *Bespreking van de graven (figuur 19)*

De graven zijn zeer goed en diep bewaard, desondanks hun ligging op de heuveltop waar sterke erosie wordt verondersteld. Beide graven hebben een identieke oriëntatie, namelijk noordwest-zuidoost. Het gaat het om brandrestengraven (*Brandgrubengräber*), waarbij de crematie gebeurde op een gemeenschappelijke verbrandingsplaats of *ustrinum*.¹² De vulling van beide graven was deze van een klassiek brandrestengraf: een rechthoekige kuil met onderaan een dik houtskoolrijk pakket waarin zich de resten van de crematie bevinden, met daarboven de voor de kuil uitgegraven grond. Graf PS1/A/6 is 2,20 m bij 1,20 m groot en is tot 38 cm diep bewaard. Graf PS3/A/1 is 1,80 m bij 1,10 m groot en is eveneens tot 38 cm diep bewaard.

¹¹ Hollevoet s.d.; Verbrugge, De Graeve & Cherretté 2013.

¹² Van Doorselaer 1967.

Figuur 19. Detailplannen en coupetekeningen van de graven. Links: PS6/A/1. Rechts: PS3/A/1.

3.3.4.4 Bespreking van de grafinhoud

Bijna alle meegegeven artefacten vertonen sporen van verbranding, waardoor afgeleid kan worden dat deze mee zijn gegaan op de brandstapel.

Graf PS1/A/6

Tot het grafensemble behoort een kruik, een bekervormige pot, een bronzen munt, ijzeren nagels, een klomp metaal (ijzer?) en verbrand bot (**figuur 20**).

Een eerste recipiënt is een kruik met twee éénledige oren afkomstig uit de regio Bavay (**figuur 20:1**). Het gaat om een buikig, gedrongen type, met conische hals en een licht verdikte afgeronde rand (type *Stuart 31/Gose 402*¹³/*CRU 205*¹⁴). De oren zijn bevestigd tot tegen de rand. Dit type wordt door Deru beschouwd als typisch augusteïsch, maar het komt nog voor in latere contexten.¹⁵ Dergelijke vormen zijn vooral gekend uit het Rijnland en de Moezelstreek, en komen daar voor vanaf het einde van de 1ste eeuw en de 2de eeuw¹⁶, maar zijn er ook nog gekend in 3de-eeuwse contexten.¹⁷ In tegenstelling tot de andere grafvondsten, vertoont deze kruik geen verbrandingssporen. De kruik was wel gebroken, en de scherven werden uit verschillende kwarten gerecupereerd. Het recipiënt kan nagenoeg volledig gereconstrueerd worden. Het is mogelijk dat de kruik enkel van de hitte is gebroken of dat ze pas na de verbranding werd toegevoegd en hierbij intentioneel werd gebroken.¹⁸

Een tweede individu is een bekervormige pot (type *Stuart 201C*¹⁹), in gedraaid reducerend gebakken aardewerk (**figuur 20:2**). Na het puzzelen was ook deze pot quasi volledig. De pot is vervaardigd in een opvallend zwart grof baksel met een beige deklaag. Vermoedelijk is dit een regionaal baksel, afkomstig uit

¹³ Gose 1950, 35.

¹⁴ Deru 1996, 195.

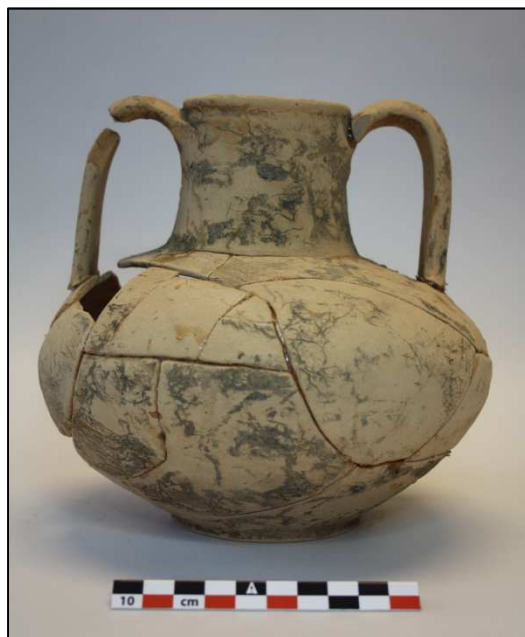
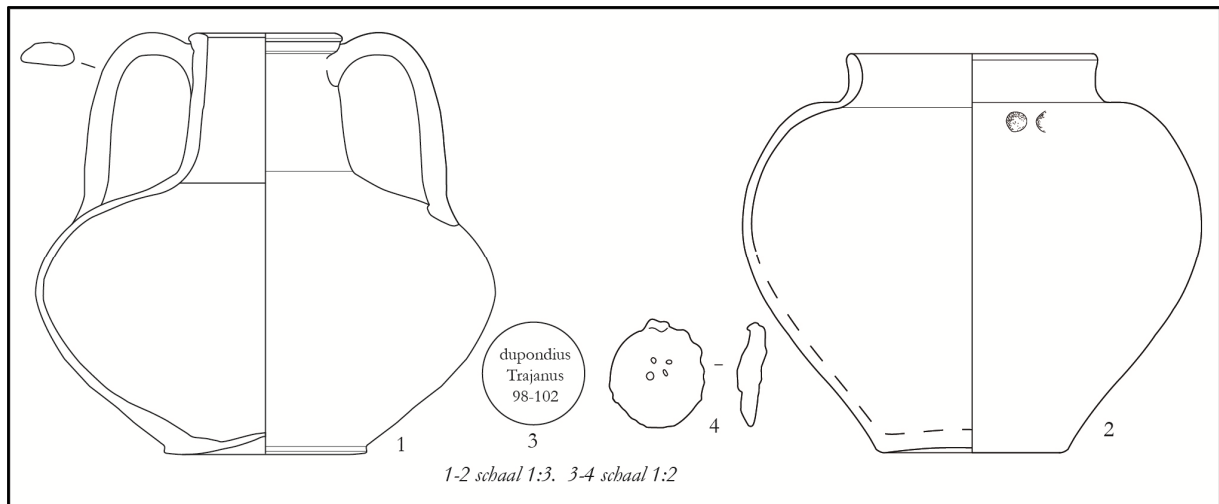
¹⁵ Deru 1996, 166, fig. 74.

¹⁶ Gose 1950, 35.

¹⁷ Fortuné e.a. 2007, 459, type D18.

¹⁸ De Groote et. al. 1999/2000, 58.

¹⁹ Stuart 1962, 73.

Figuur 20. Grafinhoud van graf PS1/A/6. Rechts beneden: detail van de intentionele indrukken op de schouder op de bekervormige pot.

de regio Braives en Liberchies²⁰. Enkele scherven vertonen sporen van verbranding aan de binnen- en/of buitenzijde. Het gaat echter om een kleine graad van verbranding. Opvallend zijn voorts twee intentionele indrukken op de schouderpartij. Dit is een gekend fenomeen dat veelal op de schouder van bekers of bekervormige potten voorkomt. Voorbeelden zijn gekend uit Bavay (1ste tot vroege 3de eeuw)²¹, Erembodegem (2de eeuw)²², Velzeke²³, Destelbergen (90-120 na Chr., oostelijke grens van het Menapisch gebied)²⁴ en zelfs uit Nijmegen (vanaf midden 2de eeuw en later).²⁵ Volgens G. Faider-Feytmans zou dit een geëvolueerde, gestileerde vorm zijn van de menselijke gezichten op de planeetvazen, typisch voor de zuidelijke regio van het Nervisch gebied.²⁶ In eerste instantie werd ook uitsluitend een funeraire connotatie gegeven aan deze indrukken. Toch komen ze ook voor in nederzettingscontexten in de *civitas Nerviorum* zoals in Bavay en Velzeke²⁷ en aan de onmiddellijke grens met de *civitas Nerviorum* zoals in Huise, Sint-Gillis-Dendermonde en Waasmunster-Pontrave.²⁸ Het fenomeen wordt dus vooral geattesteerd op Nervisch grondgebied.

Tijdens de opgraving werd naast het aardewerk ook een verbrande bronzen munt aangetroffen (**figuur 21**). Na restauratie kon de bronzen munt (max. diameter 28mm) geïdentificeerd worden als een munt uitgegeven onder het principaat van keizer Trajanus (98-117 n. Chr.).²⁹ Op de voorzijde zien we keizer Trajanus rechts afgebeeld met stralenkroon (radius) en het opschrift: IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM P M. De keerzijde draagt een afbeelding van *Abundantia* links gezeten op een troon met in haar rechterhand een hoorn des overvloeds (*Cornucopia*). Het opschrift op de keerzijde luidt: TR POT COS II(?).³⁰ Dit opschrift slaat op het consulschap dat Trajanus kreeg van de senaat. Doordat deze laatste tekst afgebroken is, kan geen exacte datum gegeven worden. Aan de hand van het opschrift kunnen we evenwel een interessante *terminus post quem* formuleren. Het opschrift op de bovenzijde wordt door Mattingly en Sydenhamals “*legend A2*” geïdentificeerd.³¹ Deze titulatuur van Trajanus werd uitsluitend gebruikt in het begin van zijn regeerperiode. Wanneer we dit koppelen aan de tekst op de B-zijde van de munt en daarbij rekening houden met eventueel weggevallen letters, komen we aan een datering tussen 98-102 n. Chr.³²

Naast het aardewerk en de bronzen munt waren er tal van ijzeren objecten aanwezig in het vullingspakket. Enerzijds werd een ijzeren object gevonden, in de vorm van een schijf (**figuur 22, figuur 20:4**). Aanvankelijk leek het voorwerp een medaillon te zijn vanwege een uitstulping aan een van de zijden, maar na de reiniging bleek om een munt te gaan.³³ De munt (max. diameter 27mm, max dikte 5mm) heeft op de A-kant nog sporen van een beeltenis en fragmenten van letters, maar op de B-zijde is er niets meer waar te nemen. De tekst en de afbeelding van de A-kant waren evenwel te verweerd om nog te kunnen lezen. De

²⁰ Mondelinge mededeling van J. Deschietier PAM Velzeke.

²¹ Loridant & Deru 2009, 93.

²² Verbrugge, De Graeve & Cherretté 2010.

²³ Mondelinge informatie J. Deschietier, PAM Velzeke.

²⁴ Hanut & Thoen 2001, 20.

²⁵ Stuart 1963, plaat 1:9, type 306.

²⁶ Faider-Feytmans 1965, 8.

²⁷ Mondelinge mededeling van J. Deschietier PAM Velzeke.

²⁸ Loridant & Deru 2009, 93.

²⁹ Restauratie en identificatie Johan Van Cauter (ADW).

³⁰ RIC 385(Mattingly & Sydenham 1997, 272).

³¹ Mattingly & Sydenham 1997, 235-237.

³² Mattingly & Sydenham 1997, 235-237.

³³ Reiniging en identificatie door Johan Van Cauter (ADW)

munt is beslagen met een laagje brons. IJzeren munten zijn vrij zeldzaam in Romeinse contexten en bijgevolg nog niet goed gekend³⁴.

Figuur 21. Bronzen munt van Trajanus, AE Dupondius. Voorzijde: IMP CAES NERVA TRALAN AVG GERM P M, stralenkroon / Keerzijde: TR POT COS II(?), SC in afsnede, Abundantia op troon met geluksboorn (Cornucopiae), met scepter.

Figuur 22. IJzeren munt.

Daarnaast was er een grote amorfe ijzeren klomp die ook na X-ray determinatie³⁵ geen uitsluitel gaf over de oorspronkelijke functie van het object. Anderzijds waren er verschillende fragmenten afkomstig van nagels. Daarbij kan er een onderscheid gemaakt worden tussen de nagels met een platte kop (n=158) en deze met een conische kop (n=14). Nagels met een platte kop zijn algemeen gesproken in verband te brengen met constructie. Deze met een conische kop konden voor verschillende doeleinden aangewend zijn. De meest waarschijnlijke functie is deze van de schoenspijkers, hoewel dit moeilijk hard te maken is louter op een typologische basis.

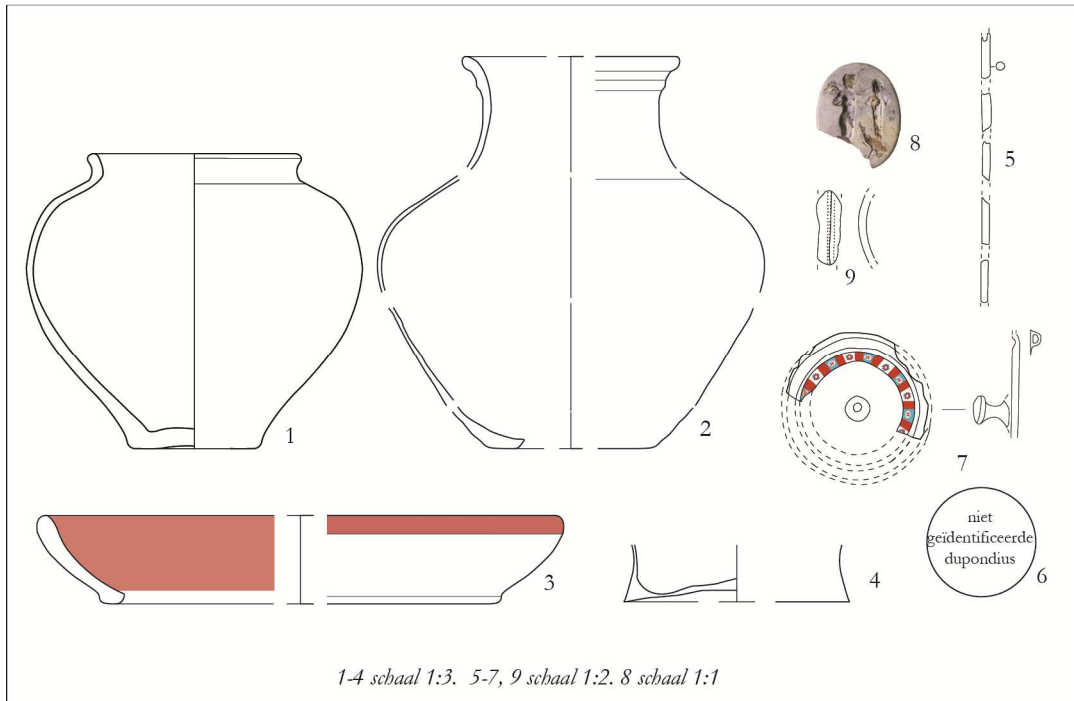
Verspreid in de houtskoolrijke vulling lagen talrijke fragmenten verbrand bot. De grote stukken werden tijdens de opgraving met de hand ingezameld, de kleinere fragmenten werden uitgeselecteerd na het zeven. Voor dit graf betrof het in totaal 143 gram gecremeerd bot.

³⁴ Patrick Monsieur (KUL) wijst er op dat het voorkomen van ijzeren munten met een bronzen deklaag kan wijzen op valsmunterij en een indirecte aanwijzing kan zijn voor een periode van recessie.

³⁵ Bij ADW.

Graf PS3/A/1 (figuur 23)

Naast vier individuen uit aardewerk, werd in de vulling van dit graf eveneens een bronzen (onleesbare) munt gevonden, een bronzen ingelegde schijffibula, een gem, een fragment van een ijzeren ring en een glazen gem, fragmenten van bewerkt bot, ijzeren nagels en verbrand bot.

Figuur 23. Grafinhoud van graf PS3/A/1.

Een eerste pot is een beker in gedraaid reducerend gebakken aardewerk (**figuur 23:1**). Het gaat om volledig dezelfde vorm en baksel als de bekervormige pot uit het eerste graf: een zwart grof baksel en een beige sliblaag. Na het puzzelen was het grootste deel van de beker gereconstrueerd. Ook hier zijn sporen van verbranding waargenomen, maar niet op alle scherven. Er werden geen twee intentionele indrukken gevonden op de schouderpartij zoals op de pot uit het eerste graf.

Verschillende scherven behoren toe aan een bord in pompejaans rode waar (*type Blicquy 5*) (**figuur 23:3**). Het bord is sterk gefragmenteerd en zeer sterk verbrand. De oorsprong van het bord is vermoedelijk te situeren in het zuiden van het Nervisch gebied.³⁶ Door de sterke verbranding is de toewijzing aan een atelier voorlopig niet kunnen gebeuren. We noteren een datering vanaf de Flavische periode (69-96 na Chr.) tot het begin van de 3de eeuw³⁷.

Een derde individu is een flesvormige pot (**figuur 23:2**). Opvallend is dat de pot niet rust op een standvoet zoals bij bekers, maar op een platte bodem. Net onder de rand situeert zich een ribbel. Ook dit individu is sterk gefragmenteerd. Het gaat om aardewerk onder te brengen bij de categorie *commune fine sombre*, bestaande uit een rodig baksel met een zwart gesmoord oppervlak. Deze vorm is gekend bij 1ste eeuwse *terra nigra*-vormen.³⁸ Door het zwarte oppervlak lijkt het bovendien ook *terra nigra* te imiteren.

Tenslotte werd de standvoet van een beker aangetroffen in dunwandige *terra nigra* (**figuur 23:4**). Enkel de bodem van deze beker is bewaard gebleven, de rest is versplinterd door de verbranding. Hierdoor kan er geen type worden toegewezen aan de beker. Het baksel is waarschijnlijk afkomstig uit het atelier van Les Rues-des-Vignes nabij Cambrai in Noord-Frankrijk.³⁹

In graf PS 3-A-1 werden resten van een bronzen fibula aangetroffen (**figuur 23:7**). Het stuk was zwaar verbrand. Na restauratie kon er een stuk van ongeveer 4 cm gereconstrueerd worden. Het gaat om een deel van een ringveld van een schijffibula waarbij het centrale gedeelte van de schijf niet meer bewaard is gebleven. De buitendiameter bedraagt 38 mm, de binnendiameter 24 mm. Het is evenwel mogelijk dat er oorspronkelijk nog een concentrische cirkel rond de nog bewaarde aanwezig was. De bovenkant van de fibula kenmerkt zich door een fraai gekleurd patroon in email of glaspasta ‘*millefiori*’, waarbij er een afwisseling is tussen witte en groene inlegplaatjes (± 3 mm), waartussen zich telkenmale een rode inleg bevindt. De witte inlegplaatjes zijn versierd met een bloemmotief, het groene deel met een hekmotief. De achterkant van de fibula is zwaar beschadigd en kon niet meer gereconstrueerd worden, waardoor de sluiting niet meer zichtbaar is. Er werden wel losse fragmenten van de sluiting teruggevonden. Naast restanten van de schijf is ook de centrale knop terug gevonden. Deze ronde knop (lengte 13 mm, bovendiameter 8mm) is eveneens mogelijk versierd met een floraal motief.

Schijffibulae komen frequent voor in Noord-Gallië. Deze vormen vallen vooral te situeren tussen het midden van de 2de eeuw tot in het eerste derde van de derde eeuw n. Chr.⁴⁰ Dit type fibula komt tevens frequent voor in het Rijnland en langs de gehele limes en laat zich daar opmerken in verschillende gestalten⁴¹. Deze worden daar tevens gedateerd in de 2de eeuw tot het begin van de 3^e eeuw n. Chr.⁴²

³⁶ Mondelinge mededeling van J. Deschietter (PAM Velzeke).

³⁷ Vermeulen 1992, 89.

³⁸ Deru 1996, 146 (type BT12.2).

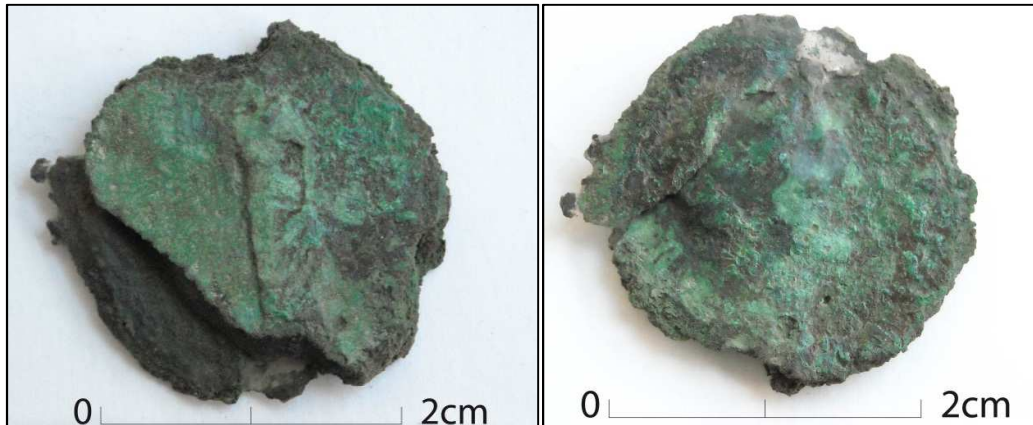
³⁹ Mondelinge mededeling van J. Deschietter (PAM Velzeke).

⁴⁰ Deschietter 2005, 233.

⁴¹ Riha type 7.14 (Vlg. met Riha 1979 tafel 61: 1616, 1620, 1621).

⁴² Riha 1994, 162.

Net als in graf PS1/A/6 werd in dit graf een bronzen verbrande munt aangetroffen (max. diameter 25 mm) (**figuur 23**). Na restauratie bleek dat de munt evenwel te zwaar beschadigd was om een identificatie te krijgen. Op de A-kant kunnen nog wel vage sporen van tekst gelezen worden, maar deze zijn onvoldoende om op te maken door wie de munt uitgegeven is. De keerzijde toont een vrouwfiguur in peplosachtig gewaad die met de linkerhand haar gewaad ophoudt. De rechterhand hield waarschijnlijk een staf of scepter vast maar is niet meer bewaard gebleven. Waarschijnlijk stelt deze figuur een godin of personificatie voor.

Figuur 24. Grafinhoud van graf.

De gem (figuur 22:8) (bijdrage door P. Monsieur, KUL)

Eén van de meest in het oog springende vondsten uit dit graf is een kleine gemsteen met hol uitgesneden figuren (**figuur 23:8**; **figuur 25:1**). De ovale, grijs-bruine steen (max lengte 14mm, max breedte 11mm) behoorde ongetwijfeld tot een metalen ring die er tijdens de crematie van los is geraakt. Nu zijn er fragmenten van een bronzen ring teruggevonden zodat men redelijkerwijze mag aannemen dat de gem ertoe behoort heeft. De steen vertoont overigens zeer waarschijnlijk brandsporen en is vermoedelijk daarom ook door de hitte verkleurd en linksonder afgebroken⁴³.

⁴³ De steen zal ter determinatie voorgelegd worden aan prof. Paul De Paepe, Universiteit Gent, Vakgroep Geologie en Bodemkunde.

Figuur 25. *Gemmen van Lierde (1) en Colchester (2) met voorstelling van Eros, herme en gans of eend (Colchester : naar Henig 1974, pl. 28, n° 112).*

De gem mag in meerdere opzichten opmerkelijk worden genoemd, niet enkel door de kwaliteit van het snijwerk, maar vooral omwille van de voorstelling die toch wel enige toelichting vraagt. Het betreft een groepscompositie dat perfect past in de wereld van de laat-hellenistische kunst, die gezien het grote aantal kopieën van fresco's, mozaïeken en allerhande soort beeldhouwwerk ook in de keizertijd nog veel bijval genoot. Het geheel stelt een gevleugelde Eros voor die met de linkerhand de achterzijde van het hoofd van een herme aanraakt, terwijl aan de basis van de laatste een eend of gans staat die zijn nek uitstrekt naar eerstgenoemde. Hij staat een beetje in driekwartprofiel opgesteld en wordt als een jongeling uitgebeeld. Er kan weinig twijfel bestaan dat het om de liefdesgod gaat, de vleugels als attributen wijzen daar reeds op, terwijl een gem uit de laat-klassieke tijd in het Museum van Boston een zittende Eros toont die naar een vluchtende eend probeert te grijpen⁴⁴. Het attribuut van Eros met een eend of gans kan men dus niet als alleenstaand beschouwen en dat zal ook in wat volgt nog duidelijk worden.

Maar er is meer. Waarschijnlijk gaat het model van Eros op de gem deels of zelfs grotendeels terug op de bronzen *Eros Enagonios* uit het Mahdia-wrak, waar hij symbolisch is voorgesteld als ultieme overwinnaar (*amor omnia vincit*) en goddelijk toezichter van wedstrijden (**figuur 26**). In dit wrak voor de kust van Tunesië, werd een schat aan bronzen en marmeren sculpturen gevonden, de vrucht van plunderingen in Griekenland voor een kooplustig publiek van Romeinse aristocraten in Italië tijdens de eerste helft van de 1^e eeuw v. Chr.⁴⁵. De lading gaf ook een grote bronzen herme prijs, gesignd door Boethos van Chalkedon. Er bestaat veel discussie of de bronzen Eros en herme bij elkaar horen, maar sinds het laatste onderzoek neemt men nu aan van niet⁴⁶. De gem van Lierde spreekt dit misschien weer tegen en toont een andere positionering van Eros, namelijk niet naast, zoals de vroegere, nu verworpen reconstructie zich voorstelde, maar voor de herme. De Eros van Mahdia wordt getoond hoe hij zichzelf met een krans heeft gekroond terwijl zijn linkerhand een palmtak moet hebben gehouden, twee overwinningssymbolen die hem zijn epitheton hebben opgeleverd. Op een Atheense tetradrachme 'nieuwe stijl' van omstreeks 96/95 v. Chr. zien we een gelijkaardige Eros met dergelijke palmtak, en van de muntmeester Aropos die de munt heeft laten uitgeven, is bekend dat hij *agonothetes* op Delos was geweest, voorzitter van de sacrale wedstrijden aldaar⁴⁷. Op de gem van Lierde neemt Eros dezelfde houding aan met de rechterarm maar draagt niet de palmtak in de hand, terwijl de linkerarm uitgestrekt is naar het hoofd van de herme. Een herme is een rituele pijler, een sacraal ijkpunt dat in de meest diverse landelijke en urbane contexten stond opgesteld in de diverse regio's van het oostelijke bekken van de Middellandse Zee, en waaraan allerhande soorten van offergaven werden opgehangen, meestal organisch materiaal zoals textiel en bloemen- en vruchtenslingers. De pijler is vaak gekroond met het hoofd van een gebarde Hermes in archaische stijl, terwijl de buste eindigt met twee horizontale knoppen of het bovengedeelte van de armen zoals in de gem van Lierde. Hermes is een beschermer van atleten en geschreven bronnen vermelden hoe ze regelmatig hun overwinningsskrans aan de godheid offerden. Interessant hierbij is het bestaan van een aantal gemmen waarop Eros staat afgebeeld die aanstalten maakt om een herme met een krans te kronen⁴⁸. Mogelijk heeft de Eros van Mahdia niet zichzelf zonet gekroond, maar maakt hij juist aanstalten om de overwinningsskrans die hij draagt, af te nemen om ze op de herme te plaatsen. In die zin is de Eros van Lierde misschien bezig met de krans op het hoofd van de herme te plaatsen, want de hand is achter het

⁴⁴ Richter 1968, 94, n° 307.

⁴⁵ Fuchs 1963; Hellenkemper Salies 1994. De vondsten bevinden zich thans in het Bardomuseum te Tunis. Ze dateren uit diverse periodes, de scheepsramp zelf moet gedateerd worden in de periode 70-50 vC, vooral basis van de amforen die tot de voorraadkamer van de kombuis moeten hebben behoord.

⁴⁶ Söldner 1994.

⁴⁷ Barr-Sharrar 1998.

⁴⁸ Perry 1968, 63, n° 155, met bibliografie voor andere exemplaren.

hoofd geplaatst, en aldus vormt voorstelling op de gem juist een bewijs voor het samengaan van Eros en de herme uit het wrak van Mahdia. In ieder geval kunnen we in elk van de situaties vermoeden dat het de intentie was de herme met een krans te tooien. Een identificatie van de *Eros Enagonios*, symbool van liefde - de sterkste kracht die er bestaat - en goddelijke voorzitter van wedstrijden met de figuur op de Lierdse gem lijkt ons daarom in dit perspectief wel aanvaardbaar. Boethos tenslotte was beroemd voor het maken van kinderbeelden tijdens de 2^e eeuw v. Chr., vooral in gezelschap van dieren⁴⁹. Zijn bekendste stuk is het jongetje die een gans wurgt, sterk verspreid in marmeren kopieën uit de keizertijd en thans nog steeds populair als fontein- of tuinbeeld. Erosfiguren worden overigens ook vaak als kinderen voorgesteld. Het is dus best mogelijk dat de groepscompositie op de gem van Lierde *mutatis mutandis* een bronzen ensemble van Boethos weerspiegelt. Toegegeven, het kan ook een ensemble van beelden zijn dat later bij elkaar is opgesteld als tuindecoratie en in die nieuwe compositie tot model van de gem heeft gediend. Van dergelijke rijkversierde binnentuinen met geplunderde Griekse beelden of kopieën zijn nog steeds prachtige voorbeelden in de Pompejaanse woonhuizen te zien, weliswaar meestal van zijn sacraal karakter ontdaan maar nog steeds in dezelfde geest van een laat-hellenistische kunstomgeving opgesteld⁵⁰. Dat hetgeen voordien werd gesteld enige relevantie heeft, blijkt ook uit een vondst van een tamelijk gelijkaardige parallel in Camulodunum/Colchester (**figuur 25:2**). De gem, nog steeds in een gouden ring gevat en in 1904 verworven door het British Museum⁵¹, bewijst dat het exemplaar van Lierde geen geïsoleerde iconografie voorstelt. De herme staat hier links, Eros lijkt de rechterhand op het hoofd van de herme te houden, wellicht om hem te kronen. Links onderaan pikt een eend of een gans naar wat vermoedelijk een boog is die aan de rechterarm van Eros hangt. Eros staat hier bijna frontaal en wordt als een mollig kindje voorgesteld.

De gem van Lierde valt moeilijk te dateren, zoals meestal met dit soort van kleinodiën. Omwille van hun kostbaarheid, persoonlijk gerichte betekenis en kleine afmetingen circuleren ze vlug van hand tot hand, van generatie tot generatie. De steen kan dus oud zijn, maar ook door een uitstekende steensnijder uit latere tijd zijn gesneden die een ouder stuk of model voor ogen heeft gehad. De kwaliteit zou misschien op een mediterrane atelier kunnen wijzen, maar niets bewijst dat er geen kwaliteitsvolle werkplaatsen zouden hebben bestaan in Gallië en beide Germaniën of dat er geen rondtrekkende gemmensnijders actief waren. Niettemin staan de laat-republikeinse en Augusteïsche tijd bekend voor de beste steensnijders, meestal Grieken, en het is precies in die periode dat laat-hellenistische kunstwerken bijzonder in trek waren en als voorbeeld dienden. Niets belet dus dat het Lierdse exemplaar geen erfstuk zou zijn, of minstens iets antiek, dat mettertijd in het noorden terecht kwam. Het motief is zeker Grieks van origine, minstens 2^e eeuw v. Chr., en gaat op een specifiek ensemble terug, of tenminste op een specifiek artistieke ambiance. Voor de laatste bezitter of bezitster zal de oorspronkelijke betekenis van de voorstelling wel zijn ontgaan, maar als symbool van de liefde moet het ongetwijfeld nog hebben gegolden. Interessanter nog is om na te gaan in welke mate gemmen in graven voorkomen, met welke soorten ringen ze zijn geassocieerd en welke kennis ze eventueel kunnen leveren over de afgestorvenen. Het zal zeker de moeite lonen om het onderzoek ervan in die richting voort te zetten en ze als grafvondst chronologisch te nuanceren. Citeren we bij wijze van voorbeeld als vergelijking voor Lierde een aantal graven in *Germania Inferior* uit de 2^e en 3^e eeuw n. Chr. In een graf in Keulen kwam een verbrande ijzeren ring met gem in kornalijn aan het licht⁵². De gem stelt het befaamde cultusbeeld van *Athena Parthenos* met *Nike* in de hand. De rijke en gediversifieerde grafinsubstantie leverde ook een terra sigillata-stempel op van Maianus die een datering in het laatste kwart van de 2^e eeuw geeft. Uit het graf van Rimburch bij Übach-Palenberg, vlak aan

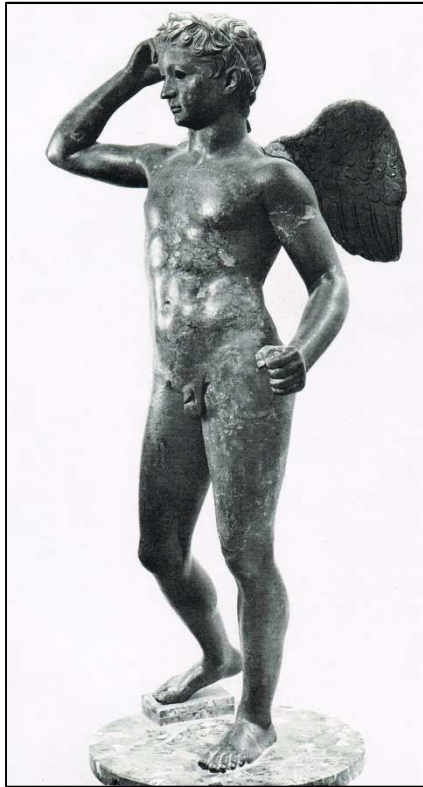
⁴⁹ Linfert 1994.

⁵⁰ Hölischer 1994.

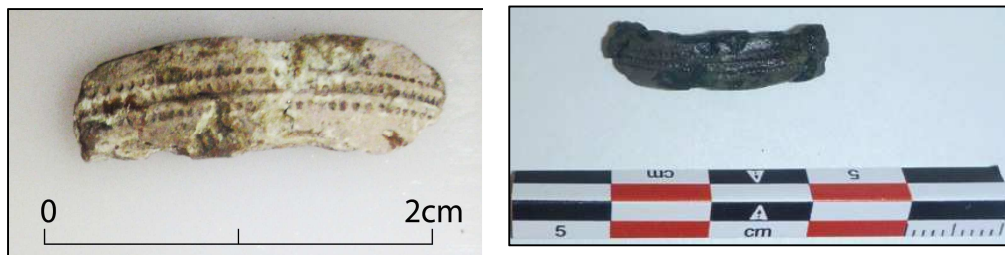
⁵¹ Henig 1974, 21-22, pl. 28, n° 112. Afmetingen: 7x9mm. Jammer genoeg zijn er geen contextgegevens meer beschikbaar. De gem is van granaat en wordt aangeduid als van uitstekende kwaliteit. De datering in de 1^e eeuw n. Chr. berust zoals doorgaans met gemmen op een zwakke stilistische basis.

⁵² Platz-Horster 1984, 50-52, n° 35.

de Nederlandse grens, werden niet minder dan 30 grafgiften geborgen, waaronder een bronzen ring met gem in glaspasta, een Fortuna of een Concordia voorstellend⁵³. Er bevonden zich ook een as van Augustus en twee assen van Trajanus, maar het aardewerk verwijst naar het eerste kwart van de 3^e eeuw n. Chr. Waar gemmen over het algemeen geen chronologische sleutels kunnen bieden, moet ook met munten voorzichtig worden omgesprongen voor de datering van contexten, al dan niet van funerair karakter.

Figuur 26. Bronzen Eros Enagionios uit het plunderwrak van Mahdia (Bardomuseum te Tunis, hoogte 1m40, naar Fuchs 1963, Taf. 3).

Figuur 27. Fragment van ring/armband/fibula in brons. Links vóór restauratie. Rechts het voorwerp na restauratie

Vervolgens was er een fragment brons van een ring/armband/fibula (**figuur 27, figuur 23:9**). Het fragment is afgebroken aan beide zijden, en is voor een lengte van 18 mm bewaard. Het stuk is plat en 5 mm hoog en 1 mm dik. Het is versierd met drie fijne lijntjes rolstempelindrukken (puntjes), ter hoogte van het midden van de band. De identificatie is nog steeds ietwat onzeker. Aanvankelijk werd gedacht dat het ging om een ring of fijne armband (in relatie met de gem), maar na restauratie werd duidelijk dat een dergelijk fragment eveneens kan deel uitmaken van een eenvoudige scharnier of draadfibula⁵⁴. Andere delen van de fibula werden evenwel niet terug gevonden tijdens het uitzeven van het graf.

⁵³ Ead.1984, 68, n° 63.

⁵⁴ Vergelijk met Vermeulen 1992: fig. 65.6-9

Er werd ook nog een ijzeren object gevonden met een ovaalvormige holte waarin een passend fragment email of glas zit vervat. De ijzeren ring was helemaal gecorrodeerd tot een amorfe klomp waar geen determinatie aan mogelijk was en die bij een eerste selectie geen conservatieprioriteit had gekregen. Na restauratie bleek het evenwel om een ringfragment met een restant van een glazen gem te gaan. De ring is bewaard over een lengte van 21 mm. Bovenop de boog van de ring staat haaks een plateau van 12 op 8mm met een opstaande rand van max. 3mm. Het hoeft geen betoog dat deze uitsparing bedoeld was om een gem in te plaatsen. Tijdens het conserveringswerk werd nog een deel van een gem in glaspasta aangetroffen. Het onderste deel in een wit/blauwe glaspasta was nog bewaard gebleven in het metaal. De rest van de ring was verloren gegaan ten gevolge van de verbranding en de slechte kwaliteit van het glas dat toen werd gebruikt. IJzeren ringen worden over het algemeen toegeschreven aan mannen en militairen en komen in de gehele Romeinse periode voor⁵⁵. (**figuur 28**).

Figuur 28. Fragment van een mogelijk juweel. Links vóór reiniging. Rechts het object na reiniging

Ten slotte werden verschillende fragmenten van een verbrand benen artefact verzameld. Het gaat om vijf fragmenten van ongeveer 1 cm lang die duidelijk sporen van bewerking vertonen (**figuur 23:5**). Enkele fragmentjes zijn licht gebogen. Eén van de fragmenten toont de aanzet van een ronde doorboring, waardoor een interpretatie als naald vermoed wordt.⁵⁶ Bij de studie van het dierlijk bot uit de graven wordt hier dieper op ingegaan (zie onder).

Uit de houtskoolrijke vulling konden verschillende fragmenten van ijzeren nagels gerecupereerd worden. Op basis van hun kop zijn ze ingedeeld in twee groepen: nagels met een platte kop (n=22) en nagels met een conische kop (n=32)⁵⁷.

3.3.4.5 Studie van het botmateriaal

Het fysisch antropologisch onderzoek gebeurde door Stichting LAB (NL). De resultaten van dit onderzoek zijn te vinden in bijlage bij dit rapport (Lemmers 2012). De studie van het dierlijk bot in de graven gebeurde door M. Rijkelijhuizen (Elpenbeen) en is eveneens na te lezen in de bijlage (Rijkelijhuizen 2012). Hieronder worden de voornaamste resultaten geschetst.

Het fysisch antropologisch onderzoek

Het materiaal is op temperaturen van 800 graden of hoger verbrand. De beide graven leverden slechts een beperkte hoeveelheid sterk gefragmenteerde crematieresten op: 110 gram voor PS1-A-6 en 50 gram voor PS3-A-1. Voor een groot deel van het materiaal is er geen identificatie mogelijk. Een deel kan met zekerheid als menselijk worden geïdentificeerd. Verdere specificatie is niet mogelijk. In beide gevallen gaat

⁵⁵ Riha 1990, 29.

⁵⁶ Deschler-Erb 1998, 370-37.

⁵⁷ Identificatie V. Guillaume, SOLVA.

het om een klein gedeelte van een volledig individu. Gezien de graven vrij goed bewaard waren, en schijnbaar weinig onder erosieve processen hebben geleden, lijkt het er op dat dit intentioneel is. Mogelijk kan dit duiden op een specifiek begravingsritueel.

Studie op het dierlijk bot

Tussen het botmateriaal bevinden zich twee ‘dierlijke’ fragmenten, mogelijk afkomstig van een groot zoogdier. Daarnaast zijn vijf fragmenten van eenzelfde voorwerp te onderscheiden. Het gaat om een naald of een speld. De dunne naald heeft minimaal één gat aan het uiteinde. Mogelijke functies zijn een haarnaald, een kledingnaald of een eenvoudige naainaald. Er zijn daarom geen uitspraken te doen over het geslacht, leeftijd of status van de overledene.

3.3.4.6 Datering en interpretatie

Na de studie van de aanwezige grafinhoud bleek dat beide graven, hoewel identiek georiënteerd en in elkaars directe omgeving, waarschijnlijk niet gelijktijdig zijn. Graf PS 1/A/6 kan op basis van de aanwezige munt mogelijk gedateerd worden aan het begin van de 2de eeuw n. Chr. Het graf uit PS 3 hoort dan veeleer thuis in de tweede helft van de 2de eeuw tot het begin van de 3de eeuw.

De graven hebben een sterk ‘geromaniseerde’ grafinhoud. Ze zijn misschien eerder te koppelen aan een ‘villadomein’ dan aan een ‘inheemse boerderij’. In graf PS3/A/1 wijst de aanwezigheid van een mogelijke naainaald enerzijds in de richting van een vrouw, maar de ijzeren ring anderzijds op een man. De graven belichten verschillende aspecten van het begrafenisritueel. Zo vertonen bijvoorbeeld niet alle grafgiften duidelijke sporen van verbranding. Er werden voorts geen nissen geattesteerd. Een deel van het verbrand bot is mogelijk uitgeselecteerd voor andere doeleinden.

3.3.5 Een ophogingspakket met intrusief Romeins materiaal

Tijdens het onderzoek werden in een ophogingspakket in de zone tussen de Dorpstraat en het containerpark (**figuur 29A, PLAAT 2**) negen fragmenten van Romeinse dakpannen, verschillende stukken (ijzer)zandsteen en één (Doornikse) kalksteen aangetroffen, alsook een groot fragment van een maalsteen (**figuur 29B**). De aarde waarin deze vondsten gevonden zijn is afkomstig van bij de heraanleg van de Dorpstraat. Hoogstwaarschijnlijk hebben deze werken in het verleden een deel van een Romeinse bewoning verstoord.

Figuur 29. **A** Zicht naar de dorpskern van Sint-Maria-Lierde: Dorpstraat en rechts het opgehoogde onderzoeksterrein. **B** Maalsteen uit het ophogingspakket.

3.3.6 Losse vondsten van volmiddeleeuws aardewerk

Op vier plaatsen werden scherven volmiddeleeuws aardewerk gevonden, die niet in associatie staat met archeologische sporen. Het gaat om handgevormd aardewerk met een opvallende rijke zandverschraling.

Er werden twee vondsten gedaan in de westelijke hoek van proefsleuf 21, waarvan één afkomstig is uit de zogenaamde B-horizont. Deze scherven zijn te dateren in de 10de -11de eeuw⁵⁸. Een andere scherf is afkomstig uit het colluvium in kijkvenster 4 en is eveneens in de volle middeleeuwen te dateren.⁵⁹

3.3.7 Het oude wegtracé van de Dorpstraat: een oorsprong in de late middeleeuwen? (PLAAT 3)

Op de zuidelijke flank van de heuvelrug werd het oude tracé van de Dorpstraat vrijgelegd, zoals gekend op de Poppkaart (**figuur 6**). De weg was niet meer zichtbaar in het maaiveld, maar ter hoogte van de baan was er wel een niveauverschil waar te nemen.

De kasseibaan is nog grotendeels *in situ* bewaard. Het gaat om een kasseistrook van ca. 3,5 m breed, omgeven door boordstenen. In de weg werd ceramiek, glas, metaal (oa. fragment van een spade) en bouw materiaal aangetroffen. Het aanwezige Chinese en Europese porselein geeft een datering tussen de 19de en de vroege 20ste eeuw⁶⁰. Naast het wegdek werden uitbraaksporen of opvullingspakketten (?) waargenomen. Er werden twee afwateringsgrachten geregistreerd op ongeveer 7 m afstand van elkaar. Er werden nog andere (mogelijke) grachten herkend in het profiel. Onder de kasseibaan bevindt zich een homogeen bleekgrijs pakket met roestbanden.

In laag 8 (zie **PLAAT 3**), de laag met de kasseien, werd een fragment van een teil gevonden, te dateren in de 14de tot 15de eeuw.⁶¹ Mogelijk is dit een indirecte aanwijzing dat dit wegtracé teruggaat op een weg uit de late middeleeuwen.

3.3.8 Laat-/ post-middeleeuwse structuren

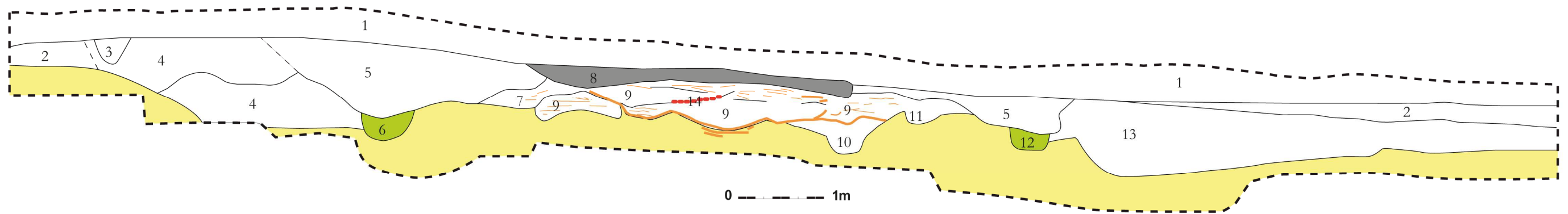
In proefsleuf 6 werden twee zeer grote structuren aangesneden. Van één spoor ligt de rand net binnen de proefsleuf. Het eerste spoor (PS6/A/1) werd over een afstand van 36 m waargenomen, het tweede (PS6/A/3-5) over een afstand 38 m. Het is niet uit te sluiten dat beide sporen één geheel vormen. De brede verkleuringen bevinden zich aan de rand van het onderzoeksgebied waardoor het onmogelijk was om de sporen uitgebreider te onderzoeken. Ze hebben een homogene bleekgrijze vulling, rijk aan mangaan en roestvlekken. Op de rand zit een kleiige band (**figuur 31**). Voor PS6/A/1 werd een pakket van ongeveer 85 cm dik geattesteerd en bij PS6/A/3-5 van 90 cm. Onderaan het pakket zijn in coupe talrijke fijne horizontale lensjes zichtbaar (**figuur 30**). Het gaat hier om grote uitgravingen in het landschap waarvan de aard voorlopig onduidelijk blijft (extractiekuil, gracht?). Het vondstmateriaal in de bovenste lagen is te dateren in de laat- tot postmiddeleeuwse periode. In PS6/A/1 werd rood aardewerk met groen glazuur (fragment van een oor en een standvoet), witbakkend aardewerk met geelbruin glazuur en grijs lokaal aardewerk verzameld. Spoor PS6/A/3 leverde enkel een randfragment in grijs lokaal aardewerk op. Sommige van deze vondsten werden echter op de overgang van de oude ploeglaag met de sporen aangetroffen, waardoor het niet altijd duidelijk was of ze tot de eigenlijke sporen dan wel tot de oude ploeglaag behoren.

⁵⁸ Mondelinge mededeling K. De Groot (AOE).

⁵⁹ Mondelinge mededeling K. De Groot (AOE).

⁶⁰ Identificatie K De Groot (AOE).

⁶¹ Mondelinge mededeling K. De Groot (AOE).

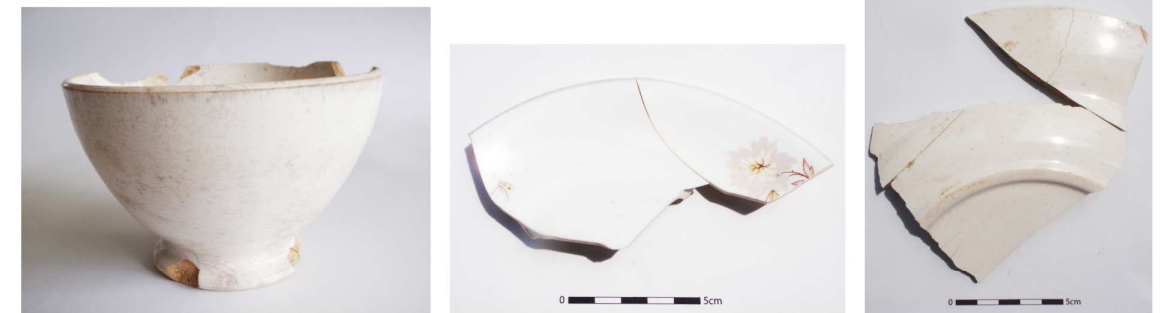
1 Ploeglaag	8 Kasseibaan
2 Oude ploeglaag	9 Fundering weg
3 Gracht	10 Gracht ?
4 Verrommelde grond	11 Gracht ?
5 Uitbraakspoor/opvullingslaag	12 Afwateringsgracht
6 Afwateringsgracht	13 Opvullingslaag
7 Fundering weg	14 Verbrande leem

Zicht op de boordstenen en de kasseibaan in proefsleuf 30.

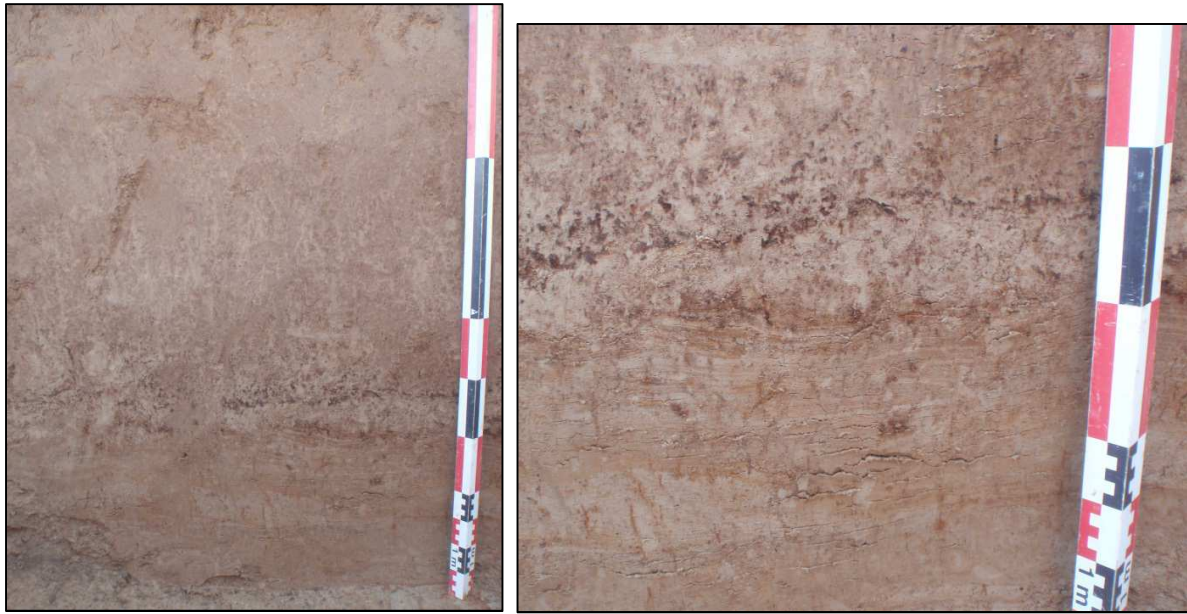

Ligging van de oude Dorpstraat ten opzichte van de huidige baan.

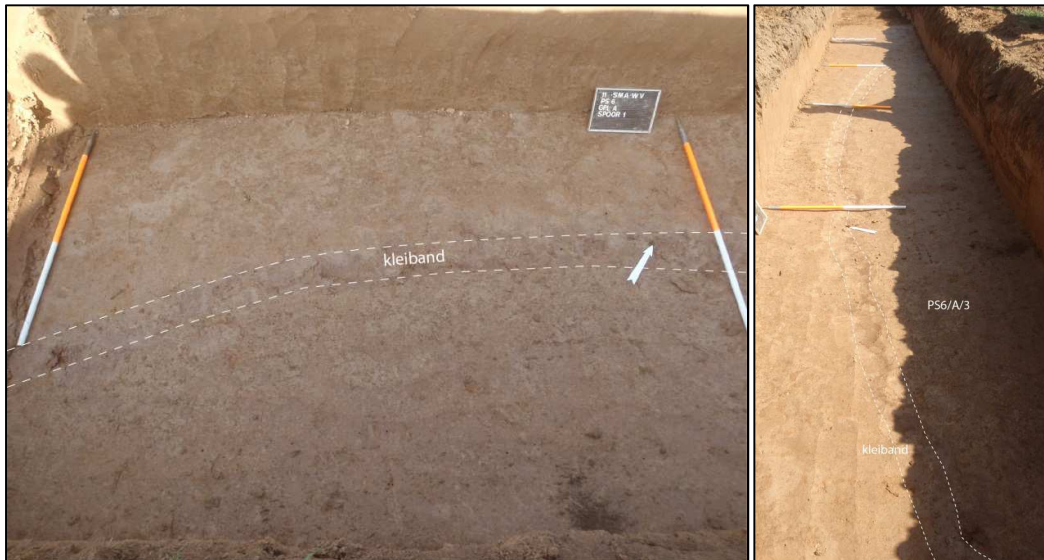

Aardewerk afkomstig uit het uitbraakspoor/opvullingslaag.

Plaat 3. Het wegtracé aangetroffen op het zuidelijk deel van het onderzoeksgebied.

Figuur 30. Coupe op spoor PS6/A/3-5 ter hoogte van bodemprofiel 3. Rechts: detail van de fijne horizontale bandjes onderaan de structuur.

Figuur 31. Coupe op spoor PS6/A/3-5 in het vlak.

Twee gelijkaardige structuren, maar met kleinere afmetingen, werden waargenomen in proefsleuf 1 (PS1/A/3) (4,5 m breed) en 32 (PS32/A/1) (9,5 m breed). In proefsleuf 32 is het pakket ongeveer 80 cm dik en bestaat het uit een homogene lichtbruine gevlekte vulling met onderaan eveneens bleke zandige lensjes. In proefsleuf 1 werd er niet verdiept in de structuur.

4. CONCLUSIE

4.1 Algemene conclusie

Het proefsleuvenonderzoek leverde archeologische sporen en vondsten op uit verschillende periodes. Voor de oudste periodes gaat het om losse vondsten, verspreid over het terrein. We noteren een aantal afslagen in silex en aardewerk met silexverschraling. De vondsten duiden op occupatie in de (onmiddellijke?) omgeving.

Tot de weinige sporen behoren twee Romeinse crematiegraven die integraal werden opgegraven tijdens het proefsleuvenonderzoek. De graven zijn zeer goed bewaard en leverden mooie vondstenensembles op uit de 2de tot 3de eeuw. De studie van de grafinhoud toonde een chronologisch verschil tussen beide: één graf dateert aan de hand van de munt wellicht rond de overgang tussen de 1ste eeuw en 2de eeuw; het andere is eerder in de tweede helft van de 2de eeuw tot de 3de eeuw te dateren. De graven bevatten sterk geromaniseerde grafvondsten, maar bevinden zich toch in een rurale omgeving. Hierdoor zijn ze mogelijk in relatie te brengen met een ‘villadomein’, eerder dan met een ‘inheemse boerderij’. De Romeinse vondsten uit een ophogingslaag, aangetroffen tijdens dit onderzoek, wijzen immers op een Romeinse bewoning in de nabijheid van het terrein. Door de inplanting van de graven op de top van de heuvel waren deze mogelijk (opzettelijk?) zichtbaar voor de nabije bewoning.

Het fysisch antropologisch onderzoek kon door het weinige en sterk gefragmenteerde botmateriaal geen informatie opleveren wat betreft leeftijd of geslacht van de overledenen. Echter, door de goede bewaring lijkt de grafinhoud van de graven vrij compleet te zijn, waardoor we kunnen aannemen dat de graven effectief slechts zeer kleine hoeveelheden verbrand bot bevatten. De afwezigheid van grote hoeveelheden verbrand bot kan dan bepaalde grafgebruiken weerspiegelen. Zo kunnen we ons inbeelden dat na de lijkverbranding de meeste menselijke resten werden verzameld om mee te geven aan de nabestaanden.

In een breder kader leverde dit onderzoek interessante informatie op over de regionale begravingsritus, die tot nu toe slecht gekend is voor het noordelijk deel van *de civitas Nerviorum*.

Verder kwamen een aantal grachten aan het licht die waarschijnlijk te dateren vallen in de periode vanaf de metaaltijden tot in de vroege middeleeuwen. Enkele opvallend grote sporen zijn dan weer te dateren in de late- tot post-middeleeuwen. Het oude traject van de huidige Dorpstraat werd aangetroffen tijdens het onderzoek onder de vorm van een oude kasseibaan. Mogelijks gaat deze weg terug op een laatmiddeleeuwse weg.

4.2 Antwoord op de vooropgestelde onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen werden opgesomd in hoofdstuk 1.2 van dit rapport.

Op het terrein zijn er weinig sporen aanwezig. Naast verschillende natuurlijke sporen (voornamelijk boomvallen) zijn de meeste geregistreerde sporen van antropogene aard. De bewaringsgraad van de sporen is vrij divers : een aantal grachten en greppels zijn slechts gedeeltelijk bewaard gebleven door de impact van erosie terwijl andere net goed bewaard bleven doordat ze plaatselijk afgedekt zijn door colluvium. De Romeinse graven zijn zeer goed bewaard. De grachten zijn onderdeel van perceleringssystemen, gaande van de metaaltijden tot mogelijk de vroegmiddeleeuwse periode. Er zijn slechts twee Romeinse graven aangetroffen waardoor het momenteel onduidelijk is of het gaat om geïsoleerde graven dan wel om een grafveld dat zich verder uitspreidt buiten het onderzoeksgebied. De graven bevinden zich immers net op de rand van het onderzochte terrein. Verschillende laat- en postmiddeleeuwse structuren strekken zich verder uit tot buiten het onderzoeksgebied waardoor niet kan uitgemaakt worden tot welke structuren ze behoren. De sporen behoren tot verschillende periodes: tot de metaaltijden, de Romeinse periode en de late- en postmiddeleeuwen. Daarnaast getuigen enkele losse vondsten zoals silex-artefacten en aardewerk met silexverschraling op menselijke aanwezigheid reeds in de steentijden.

5. ADVIES

Er werd geen vervolgonderzoek geadviseerd op basis van de lage hoeveelheid archeologische sporen. Rond de twee Romeinse graven leverden kijkvensters ook geen nieuwe graven meer op. Daarom zijn alle sporen tijdens het vooronderzoek gecoupeerd en/of volledig opgegraven. Het wordt sterk aanbevolen om toekomstige werken in de onmiddellijke omgeving van de Romeinse graven of de ophogingslaag met het Romeins materiaal, archeologisch op te volgen voor de verdere cartering van deze Romeinse site.

6. BIBLIOGRAFIE

- Bauters L. 1997. Een aardgasleiding, 65 km archeologische informatie, Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. *Jaarverslag van de Provincie Oost-Vlaanderen 1996*, 103-167.
- Barr-Sharrar B., 1998. Some Observations Concerning Late Hellenistic Bronze Production on Delos, in O. Palagia & W. Coulson (ed.), *Regional Schools in Hellenistic Sculpture*, Proceedings of the International Conference held at the American School of Classical Studies at Athens, March 15-17, 1996, Oxford (Oxbow Monograph 90), 185-198.
- De Clercq, W. 2000. Een blik op een decennium archeologisch onderzoek op Gallo-Romeinse vindplaatsen in Oost-Vlaanderen, Opnieuw een decennium Oost-Vlaamse archeologie: terug- en vooruitblik, *VOBOV* 52, 35-47.
- De Clercq, W. 2009. *Lokale gemeenschappen in het Imperium Romanum. Transformaties in de rurale bewoningsstructuur en de materiële cultuur in de landschappen van het noordelijk deel van de civitas Menapiorum (Provincie Gallia-Belgica, ca. 100 v. Chr. – 400 n. Chr.)*, proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de Archeologie, Gent.
- De Groote, K., Bastiaens, J., De Clercq, W., Deforce, K., Vandenbruaene, M. 1999/2000. Gallo-Romeinse graven te Huise 't Peerdeken (Zingem, prof. Oost-Vlaanderen). Een multidisciplinaire analyse. *Archeologie in Vlaanderen VII*, 31-64.
- Deru, X. 1996. *La céramique Belge dans le Nord de la Gaule. Caractérisation, Chronologie, Phénomènes Culturels et Economiques*, Louvain-La-Neuve.
- Deschler-Erb S. 1998. *Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie*. Forschungen in Augst 27, Augst.
- Deschietter, J. 2005. Uit de mode ... Romeinse fibulae uit de "Kwakkel-site" te Velzeke (1997-2002). In: *Archeologische Kroniek van Zuid-Oost-Vlaanderen. Bijdragen IX*, 219-240.
- Faider-Feytmans G. 1965. *La nécropole gallo-romaine de Thuin*, Mariemont.
- Fortuné C., Pastor L. (coord.), Baudoux, Cicutta H., Meyer N. Vauthier S., Viroulet 2007. Corpus des cruches gallo-romaines découvertes entre Sierentz (Haut-Rhin) et Bliesbruck (Moselle), SFECAG, *Actes du congress de Langres 2007*, 445-464.
- Fuchs W., 1963. *Der Schiffsfund von Mahdia*, Tübingen.
- Gose E. 1950. *Gefäßstypen der römischen Keramik im Rheinland*, Bonner Jahrbucher, Beiheft 1.
- Hanut F. & Thoen H. 2001. La céramique de tradition indigène dans le faciès ménapien du Haut-Empire, SFECAG, *Actes du Congrès de Lille-Bavay 2001*, 11-28.
- Hellenkemper Salies G. (Her.), 1994. *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia*, Köln.
- Henig M, 1974. *A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites*, BAR 8, Oxford.

- Hölscher T., 1994. Hellenistische Kunst und römische Aristokratie, in G. Hellenkemper Salies (Her.), *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia*, Köln, 875-888.
- Höpken C. 2005. *Die römische Keramikproduktion in Köln*. Kölner Forschungen Band 8, Zabern, Mainz.
- Imbo G. 1996. Een middeleeuwse godvruchtige familie de Gheylincks, o.a. Claus Gheylinck I 1240-1303 aristokraat, schepen, filantroop. Jan Gheylinck II 1280-1333 kasteelheer van Schendelbeke, stichter van het kartuizerklooster van St. Martens-Lierde. Deel 3, *De Heemshutter* 146, 9-12.
- In 't Ven I. & De Clercq W., 2005. *Een lijn door het landschap. Archeologie en het vTn-project 1997-1998. Deel I*, Archeologie in Vlaanderen Monografie 5, Brussel.
- Linfert A., 1994. *Boethoi*, in G. Hellenkemper Salies (Her.), *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia*, Köln, 831-848.
- Loridant F. & Deru X. 2009. *Bavay: la nécropole gallo-romaine de "La Fache des Près Aulnoys"*, Revue du Nord, hors série. Collection Art et Archéologie 13, Lille.
- Mattingly H. & Sydenham, E.A. 1997. *The Roman imperial coinage. 2: Vespasian to Hadrian*, London.
- Perry P., 1968. Griechische, Etruskische und römische Gemmen und Kameen, in R. Perry (Red.), *Geschnittene Steine der Antike*, Sonderliste K, Münzen und Medaillen A.G. Basel, Dezember 1968, Basel, 47-70.
- Platz-Hoster G., 1984. *Die antike Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Bonn*, Köln & Bonn (Kunst und Altertum am Rhein. Führer des Rheinischen Landesmuseums Bonn 113).
- Richter G.M.A., 1968. *Engraved Gems of the Greeks and the Etruscans. A History of Greek Art in Miniature*, London.
- Riha E., 1979. *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*. In: *Forschungen in Augst* 3. Augst.
- Riha E., 1994. *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Vol. 2 : Die Neufunde seit 1975*. In: *Forschungen in Augst* 18. Augst
- Roels E. 2001. Archeologische opvolging van rioleringswerken Ronse (O-VI.), *Archeologia Mediaevalis* 24, 112-113.
- Söldner M., 1994. Der sogenannte Agon, in G. Hellenkemper Salies (Her.), *Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia*, Köln, 399-430.
- Stuart P.J.J. 1963. *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*, Leiden.
- Vandecatsye S. & De Clercq S. 2008. Twaalf archeologische sites op Fluxystracé Haaltert-Brakel, Archeonetmededeling.
- Vandecatsye S. & De Clercq S. 2008. *Archeologie op het gasleidingstracé Brakel-Haaltert (2008)*, onuitgegeven rapport.

Van Doorselaer, A. 1967: *Les nécropoles d'époque romaine en Gaule septentrionale*, Dissertationes Archaeologicae Gandenses 10, Brugge.

Verbrugge A., De Graeve A. & Cherretté B. 2010. *Archeologisch vooronderzoek te Erembodegem Zuid IV (fase 3)*, SOLVA-rapport 22, Erembodegem.

Verbrugge A., De Graeve A. & Cherretté B. 2013. *Archeologisch onderzoek te Erembodegem, Zuid IV (fase 3)*, SOLVA-rapport 27, Erembodegem.

Vermeulen F. 1992. *Tussen Leie en Schelde. Archeologische inventaris en studie van de Romeinse bewoning in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks, 1.

Vermeulen F. & Bourgeois J. 2000. Continuity of prehistoric burial sites in the Roman Landscape of Sandy Flanders. In: Pearce J., Millet M. & Struck J. (eds.). *Burial, Society and Context in the Roman World*, Oxbow Books, Oxford, 143-161.

Hollevoet Y. s.d.

http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/archeologie/romeinse_tijd/bronnen/archeologisch/begraving

7. BIJLAGEN

7.1 Handleiding bij het raadplegen van de bijlagen

- De “sporenlijst” zoals benoemd in de minimumnormen wordt in deze bijlage ingedeeld in een algemene gegevensfiche, een contextlijst (enkel de sporen die niet zullen opgegraven worden, zijn toegewezen aan een context), een spoorlijst, een vondstenlijst en een fotolijst. Deze lijst wordt gegenereerd uit de SOLVA databank die tot doel heeft alle gegevens – velddata en externe informatie – te kunnen invoeren, raadplegen en beheren in één systeem. Om met deze lijsten te kunnen werken is het noodzakelijk de basisprincipes van de databank zelf te begrijpen.
- De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Dit omvat elke actie die in het verleden haar sporen in de ondergrond naliet. Deze kleinste eenheid valt uiteen in zeven types: ‘laag’, ‘muur’, ‘vloer’, ‘skelet’, ‘hout’, ‘vertical feature interface’ of ‘VFI’ en ‘horizontal feature interface’ of ‘HFI’. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: tekeningen, foto’s én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor ‘is recenter’, ‘is ouder’, ‘gelijktijdig met’ of ‘dezelfde als’ een ander spoor.
- Op een tweede niveau in de databank staan de contexten. Contexten groeperen één of meerdere sporen. Elke context krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort. Het is evenwel zo dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context. Verstoringen en ‘negatieve sporen’, sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De tekeningen, foto’s en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de context waartoe ze behoren. Vanuit dit contextniveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die context en waaraan de vondsten, tekeningen en foto’s verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de contexten onderling.
- Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere contexten. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste contextnummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een bouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (contextniveau), dan zal deze bouwplattegrond het nummer dragen van de eerste context (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (contextniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke context tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeerd onder een structuur telkens de tekeningen, foto’s en vondsten die gekoppeld zijn aan de contexten die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende contexten die ertoe behoren. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.
- In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.
- Wat de vondsten en staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie en datering voorziet. Beide gebeuren zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende inventarisnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt ‘automatisch’ een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, context- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te gebruiken, dit laatste onder meer door middel van grafieken. Bovendien is er een ‘logboek’ aanwezig voor eventuele behandelingen van bepaalde vondstcategoriën. Dit laat een efficiënte opvolging van de archaeologica toe.

Tenslotte bevat de databank alle relevante documenten m.b.t. het project; deze kunnen geraadpleegd worden onder een map 'bijlagen'. Hierin komen de administratieve gegevens van het project terecht, net als de definitieve rapport, bijzondere voorschriften, overzichtsplannen, overzichtsfoto's, eventuele rapporten van natuurwetenschappelijk onderzoek, enz....

7.2 Lijsten

- - Gegevensfiche project
- Overzichtsfoto's
- - Structuren, met vermelding van de gerelateerde contexten
- - Contexten, met vermelding van de gerelateerde sporen, foto's, plannen, vondsten en stalen
- - Sporen, met vermelding van de gerelateerde contexten, foto's, plannen, vondsten en stalen
- - Inventaris vondsten
- - Fotolijst

7.3 Fysisch antropologisch onderzoek en studie van het dierlijk botmateriaal

- Lemmers S.A.M. 2012. Romeinse Crematiegraven uit Lierde Wolfsveld. Fysisch Antropologische Rapportage, Stichting LAB.
- Rijkelijkhuizen M. 2012. Een naald als bijgift – Opgraving Lierde Wolfsveld (11-SMA-WV), Elpenbeen.
- Bijlage crematieresten
- Bijlage dierlijk bot uit crematies

7.4 Bijzondere voorwaarden

7.5 Grondplan (A0)